

TEZAURUL DE MONEDE ROMANE TÎRZII DESCOPERIT LA BEȘTEPE

GH. POENARU BORDEA, R. OCHEȘEANU

În cronică descoperirilor arheologice din anul 1913, printre alte tezaure aflate în România, Vasile Pârvan menționa și „Einem anderen Munzfund hat man in der Dobrogea, nicht weit vom alten Salsovia: ein Topf mit 400 Klein bronzen der Kaizer Theodosius, Arcadius und Honorius (die Mehrzahl), sowie Constantius, Valens und Valentinian (sehr wenige). Privatbesitz“¹. L'in păcate, pentru cunoașterea celui de al V-lea veac, informația privind tezaurul de la Beștepe nu a mai reținut atenția cercetătorilor istoriei provinciei Scythia Minor. Cum monedele păreau a fi intrat într-o colecție particulară necunoscută, depozitul monetar de la Beștepe putea fi considerat pierdut pentru o cercetare mai circumstanțiată. Avem totuși acum certitudinea că tezaurul, recuperat de Vasile Pârvan, probabil după publicarea cronicii din *Archäologischen Anzeiger*, a ajuns în colecția cabinetului numismatic al Muzeului Național de Antichități. Într-adevăr, în colecțiile cabinetului numismatic al Institutului de arheologie din București se păstrează sub numerele de inventar 1098 și 1130 două loturi de monede romane târzii de bronz. În preambulul notei de inventar 1098 se consideră că lotul respectiv reprezintă prin compoziția sa cu siguranță un tezaur, dar proveniența sa rămîne pentru redactorul notei (Bucur Mitrea), necunoscută, deși ne oferă imediat și indicația că piesele erau însoțite de o însemnare: „monedele de la Beștepe, vezi dosar nr. 148“, precum și de un bilet pe care se afla scris „Ulmelum, campania a 2-a“. Cum alte indicații nu există, iar între timp tezaurul de la Ulmetum, descoperit de Vasile Pârvan în campania a doua, a fost regăsit de noi în colecția cabinetului numismatic al Institutului de arheologie din București iar de curînd a fost publicat cu toate datele necesare², la care se adaugă și împrejurarea că în compoziția sa s-au aflat și numeroase exemplare din tipul *cruce în cunună*, emis între anii 425—450, monede ce lipsesc cu totul în cele două loturi studiate aici, ni se pare limpede că lotul cu numărul de inventar 1098 reprezintă o parte din tezaurul descoperit la Beștepe. În ceea ce privește cel de al doilea lot, a cărui structură este întrutotul asemănătoare celui dintîi și care se păstrează sub numărul de inventar 1130, nu încapă îndoială asupra faptului că este format din monede provenind de la Beștepe, descoperite înaintea

¹ Vasile Pârvan, *Archäologischen Anzeiger*, 1914, 3, col. 433.

² Vasile Pârvan, *AARMSI*, XXXVI, 1913, p. 283 și p. 299—300; Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, E. Nicolae, *RIN*, XC, 1988, p. 295—328.

primului război mondial, așa cum rezultă dintr-o însemnare scrisă de mîna lui H. Metaxa ori a lui D. M. Teodorescu³.

În primul lot, cu nr. inv. 1098, au fost inițial inventariate un număr de 308 exemplare, apoi 310, dar în realitate nu se află decît 309 monede, deoarece la numerotarea plicurilor s-a produs o greșală. Sub nr. inv. 1130 se păstrează în colecție 60 de piese. Deci, în total, în colecția Institutului de arheologie din București se află un număr de 369 monede din tezaurul de la Beștepe. Diferența de pînă la 400 de monede menționate în cronică este de explicat, fie, mai puțin probabil, prin reținerea unui număr oarecare de piese de către descoperitori ori de către colecționar fie, mai de grabă, prin indicarea de către informatorul lui Vasile Pârvan sau chiar de către acesta, care, în mod normal, a văzut piesele sau parte din ele, a unei cifre estimative. În consecință, putem considera că pentru studiu avem la dispoziția noastră, fără teamă de a greși, quasitotalitatea monedelor din acumularea monetară descoperită înaintea primului război mondial la Beștepe.

CATALOGUL TEZAURULUI

I

MONEDE IMPERIALE GRECEȘTI

1. *Neapolis ad Istrum: Împărat neprecizat.*
Av. ...; Cap. laur, spre dr.
Rv. ... ITON ΠΡΟΣ...; Ciochină de strugure.
AE ϵ 2,24 g, 16 mm.

II

MONEDE IMPERIALE ROMANE

324—348

FREVERI

2. *Constantianus sau Constantinus II*
Av. CONSTA...
Rv. [VICTORIAE] D D [AVGG] Q NN
RIC, VIII, p. 144—145, nr. 105—107, după aprilie 340
AE $\downarrow$ 1,04 g, 14,5 mm.

CONSTANTINOPOLIS

3. *Constantianus*
Av. D N [CONSTA]NS P F AVG
Rv. VOT/XX/MVLT/XXX
RIC, VIII, p. 453, nr. 70, anii 347—348
AE $\downarrow$ 1,83 g, 15 mm, fragm.

ANTIOCHIA

4. *Constantinus II*
Av. [D N CONST]IAN-TIVS P F AVG
Rv. VOT/XX/MVLT/XXX
RIC, VIII, p. 521, nr. 113, anii 347—448.
AE $\downarrow$ 1,49 g, 15 mm.

³H. Metaxa (1888—1944) și D.M. Teodorescu (1881—1947) au fost colaboratori apropiați ai lui Vasile Pârvan, primul fiind și custode al cabinetului numismatic al Muzeului Național de Antichități.

ATELIER NEPRECIZAT

5. *Constantinus I (postum).*
Av. DIVO CONST-[ANTINO]
tip. VN-MR
AE ↓ 1,45 g, 16 mm.
6. *Constantinus II*
Av. D N CONSTAN-[TIVS P F] AVG
tip. VOT/XX/MVLT/XXX
AE ↓ 1,39 g, 15 mm.
- 348—350
CYZICVS
7. *Constantinus II*
Av. D N CONSTAN-[TIVS P F AVG]; dublă frapă.
Rv. [F]EL TEMP REPARATIO
RIC, VIII, p. 496, nr. 89, anii 348—350, grupa a II-a, seria a III-a
AE ↑ 1,50 g, 18 mm, fragm.
- 354—358
CONSTANTINOPOLIS
8. *Constantinus II*
Av. D N CONSTAN—TIVS[P F AVG]
Rv. FEL TEMP RE—[PARATIO]
RIC, VIII, p. 460, nr. 137, anii 6 noiembrie 353—3 noiembrie 361, grupa I-a
AE ↓ 2,49 g, 17 mm.
9. Av. [D N CONSTAN—TIVS P F AVG]
Rv. [FEL TEMP RE—PARATIO]
RIC, VIII, p. 460, nr. 137, anii 6 noiembrie 353—3 noiembrie 361,
AE ↓ 1,56 g, 16 mm, grupa a II-a
10. *Iulianus*
Av. D N CL IVLIANVS NOB [CAES]
Rv. FEL TEM[P RE—PARATIO]
RIC, VIII, p. 460, nr. 145, anii 6 noiembrie 353—3 noiembrie 361, grupa a II-a
AE ↓ 2,33 g, 16 mm.
- CYZICVS
11. *Constantinus II*
Av. [D N CONSTAN—TIVS P F AVG]
Rv. [FEL TEMP—REPARATIO]
RIC, VIII, p. 499, nr. 110, anii 6 noiembrie 353—3 noiembrie 361, seria I-a
AE ↑ 2,65 g, 17 mm.
- ATELIER NEPRECIZAT
- 12—13. *Constantinus II*
Av. [D N CONSTAN—TIVS P F AVG] (12); [D N CONSTAN—TIVS P F] AVG (13)
tip. FEL TEMP REPARATIO
AE ? 1,98 g, 16 mm; ↑ 0,92 g, 12 mm.
- 14—16. Av. [D N CONSTAN—TIVS P F AVG] (14); D N CONSTAN—TIV [S P F] AVG (15) [D N CONSTAN]—TIVS P F [AVG] (16)
Rv. [FEL T]EMP RE—[PARATIO] (14); [F]EL TEMP—REP[ARATIO] (15); [FEL TEMP REPARATIO] (16)
AE ↓ 1,95 g, 16 mm; ↑ 1,47 g, 16 mm; ↑ 1,46 g, 15 mm.
17. *Iulianus*
Av. ...IAN—VS NOB ...
Rv. [FEL TEMP RE]—PARATIO
AE ↓ 1,74 g, 16 mm.

358—361

ROMA

18. *Constantius II*

Av. D N [CONSTAN-TIVS P F AVG]

Rv. [SPES REI-PVBLICE]

RQS

RIC, VIII, p. 279, nr. 321, anii 6 noiembrie 355—vara 361.

AE ↓ 1,31 g, 16 mm, fragm.

ANTIOCHIA

19. *Constantius II*

Av. [D N CONSTAN-TIVS P F] AVG

AN[.]

Rv. SPE[S REI-PV]BLICE

RIC, VIII, p. 545, nr. 193, anii 6 noiembrie—3 noiembrie 361, grupa a II-a

AE ↓ 1,45 g, 15 mm, fragm.

ALEXANDRIA

20. *Constantius II*

Av. D N CON[STAN-TIVS P F AVG]

Rv. [SPES REI-PVB] LICE

RIC, VIII, p. 545, nr. 87, anii 6 noiembrie 355—3 noiembrie 361

AE ↘ 1,39 g, 13,5 mm.

ATELIER NEPRECIZAT

21—31. *Constantius II*

Av. [D N CONSTAN-TIVS P F AVG] (21, 23, 27, 28, 29, 30, 31); D N CONSTAN-[TIVS P]F AVG (22); [D N CONSTAN-TI]VS P F AVG (24); D N CON[STAN-TIVS P F AVG] (25); [D N CONS]TAN-[TIVS P F AVG] (26)

Rv. [SPES R]EI-[PVBLICE] (21); [SPES REI-PVBLICE] (22, 23,

24, 29, 30); [SP]ES REI-[PVBLICE] (25); [SPES REI]-PVBLICE (26, 27); [SPES REI]PVBLI [CE] (28); [SPES REI-PV]BLICE (31)

AE ↓ 1,95 g, 14 mm, fragm.; ↓ 1,85 g, 15,5 mm; ↑ 1,58 g, 13 mm; ↑ 1,47 g, 15 mm, fragm.; ↓ 1,38 g, 15,5 mm; ↑ 1,35 g, 14 mm; ↓ 1,34 g, 14,5 mm; ↓ 1,23 g, 15 mm, fragm.; ↘ 1,12 g, 15 mm, fragm.; ↓ 1,01 g, 11,5 mm, ↑ 0,98 g, 12 mm.

32—33. *Iulianus*

Av. ...VS NOB C (32).

Rv. [SPES REI-PVB]LICE (32); [SPES REI-PVBLICE] (33)

AE ↓ 1,89 g, 16 mm, fragm.; ↘ 1,50 g, 15 mm, fragm.

34. *Neprecizat*

Rv. [SPES REI-PVBLICE]

AE ↑ 1,23 g, 13 mm.

364—378

ROMA

35. *Valentinianus I*

Av. [D N VALEN]TINI-ANVS P[F AVG]

Rv. [SECVRITAS]-REIPVBLICAE

R.QVARTA

LRBC, II, 718, anii 367—375.

AE ↓ 1,48 g, 16,5 mm, fragm.

36. *Valens*

Av. D N V[AL]JEN-[S P F AVG]

Rv. SECV[RITAS-REIPVBLI]CAE

[R sau R.] SECVNDA

LRBC, II, 713 sau 719, anii 367—375

AE ↑ 1,56 g, 15,5 mm, fragm.

THESSALONICA

37. *Valens*
 Av. D N VALEN-S P F AVG
 Rv. GLORIA RO-[MANORVM]
 LRBC, II, 1712, anii 364-367;
 Vasič, emisiunea II, 2, anii 365?
 AE ↓ 2,08 g, 17,5 mm.

✱
 [ES]·

CONSTANTINOPOLIS

38. *Valens*
 Av. D N VALENS-P F AVG
 Rv. GLORIA RO-[MANORVM]
 LRBC, II, 2075, anii 364-365
 AE ↓ 2,13 g, 17 mm.
39. *Neprecizat*
 Rv. [SECVRITAS]-REIPVBLICAE
 AE ↓ 1,01 g, 14 mm, fragm.

CONSI

CONS[·]

NICOMEDIA

40. *Valens*
 Av. D N VALEN-[S P F AVG]
 Rv. [SECVRITAS] - REIPVBLICAE
 LRBC, II, 2329, anii 364-365
 AE ↓ 1,18 g, 17 mm, tăiată 1/2

[SM]NA

ANTIOCHIA

41. *Neprecizat*
 Rv. [SECVRITAS]-REIPVBLICAE
 LRBC, II, 2656 - 7 anii 364-7, sau 2563-5, anii 367-75
 AE ↓ 1,36 g, 14 mm.

ANTA

ALEXANDRIA

42. *Valens*
 Av. [D N VALE]N-S P[F AVG]
 Rv. [SECVRITAS] - REIPVBLICAE
 LRBC, II, 2816 a, anii 364-367 sau 2863, anii 367-375
 AE ↓ 1,80 g, 13 mm.

ALRA

ATELIER NEPRECIZAT

43. *Valens*
 Av. D N VA[LEN]-S P[F AVG]
 Rv. [GLORIA RO-MANORVM]
 AE ↓ 1,53 g, 17 mm, fragm.
- 44-46. Av. D N VALEN [S P F AVG] (44, 45); [D N VALEN]-S P F AVG (64.)
 Rv. [SECVRITAS]-R[REIPVBLICAE] (44); [SECVRITAS] - [REIPVBLICAE] (45) [SECVRITAS] - REIPVBLICAE] (46).
 AE ↓ 1,61 g, 13,5 mm; ↓ 1,55 g, 17 mm, fragm; ↓ 1,23 g, 14 mm; fragm.
47. Av. D N VALENS-[P F AVG]
 Rv. [SECVRITAS] - REIPVBLICAE
 AE ↓ 0,91 g, 16 mm, fragm.
- 48-51. *Neprecizat*
 Av. D N ... NVS P F AVG (48)
 Rv. [GLORIA RO-MANORVM] (48-51)
 AE ↓ 1,78 g, 15 mm; ↓ 1,15 g, 14 mm, fragm; ↓ 1,03 g, 15 mm, fragm; ↓ 0,60 g, fragm.
- 52-58. Rv. [SECVRITAS] - REIPVBLICAE] (52, 53, 55, 57, 58); [SECVRITAS] - R[REIPVBLICAE] (54); [SECVRITAS] - REIPVBLICAE] (56).
 AE ↓ 1,54 g, 13 mm; ↓ 1,48 g, 15 mm, fragm; ↓ 1,44 g, 13,5 mm; ↓ 1,30 g, 15 mm; ↓ 1,27 g, 15 mm, fragm; ↓ 0,97 g, 14,5 mm, fragm; ↓ 0,62 g, fragm

378—383
CONSTANTINOPOLIS

59. *Theodosius I*
Av. [D N THE]ODO-SIVS P F [AVG]
Rv. CON[COR-DIA A]VGGG
LRBC, II, 2128,
AE ↓ 2,30 g, 15 mm.
- O
CONSB

383—395
ARELATE

60. *Magnus Maximus*
Av. D N MAG MAXI-MVS P F AVG
Rv. SPES RO-MA-[NO]RVM
LRBC, II, —, cf. 560, cu leg. I, anii 383—387
AE ↑ 1,14 g, 13,5 mm.
- TCON

ROMA

61. *Valentinianus II*
Av. [D N] VALEN[TIN]-IANVS P F [AVG]
Rv. SALVS REI-[PV]BLICAE
LRBC, II, 796, anii 388—392
AE ↓ 0,99 g, 12,5 mm.
- RP
62. *Neprecizat*
Rv. [SALVS REI PVBLI]CAE
LRBC, II, 799—801, anii 388—392, sau 804—806, anii 394—395
AE ↑ 0,96 g, 11,5 mm, fragm.
- R-P

AQUILEA

63. *Theodosius I*
Av. D N THEODO-SIVS P F [AVG]
Rv. VICTORIA AVGGG
LRBC, II, 1092, anii 383—387
AE ↑ 1,48 g, 13 mm.
- SMAQ[.]
64. D N THEOD[O-SIVS P]F AVG
Rv. SALVS R[EI PVBLI]CAE
LRBC, II, 1106, anii 388—392 sau 1109, anii 394—395
AE ↑ 0,96 g, 13 mm, fragm.
- AQS

THESSALONICA

65. *Valentinianus II*
Av. D N VALENTINIANVS P F AVG
Rv. SALVS REI-PVBLICAE
LRBC, II, 1873, anii 383—392, per. 3
AE ↓ 1,28 g, 13,5 mm.
- TESB
- 66—67. Av. [D N THEODO]-SIVS P F AVG (66); D N THEODO-SIVS P F AVG (67)
Rv. GLORIA REI-[PV]BLICE (66); [GLORIA REI]-PVBLICE (67).
LRBC, II, 1873, anii 383—392, per. 2
AE ↖ 1,14 g, 12,5 mm; ↖ 1,00 g, 14 mm.
- B
TES   Δ/
TES

68. Av. D N THEODO-SIVS P F AVG
Rv. SALVS REI PVBLICAE
LRBC, II, 1874, anii 383—392, per. 3
AE ↖ 0,76 g, 13,5 mm.
- TESB

HERACLEA

69. *Valentinianus II*
Av. [D N VALENTIN]IANVS P F AVG
Rv. SALVS R[EI] — PVBLICAE
LRBC, II, 1983, anii 383—392
AE ↖ 1,11 g, 13,5 mm.
- SMHB

70. *Theodosius I*
Av. D N TH[EDO]-SIVS P F AVG
Rv. [S]ALVS REI PVBLICAE
LRBC, II, 1984, anii 383—392
AE ↓ 1,32 g, 14 mm. SMHA
71. *Arcadius*
Av. [D N ARC]ADIVS P F AVG
Rv. VOT/V
LRBC, II 1964, anul 383
AE ↓ 0,96 g, 14 mm. SMHB
72. *Arcadius*
Av. [D N] ARCADIVS P F AVG
Rv. SALVS REI PVBLICAE
LRBC, II, 1985, anii 383—392
AE ↑ 0,96 g, 15 mm, fragm. SMHB

CONSTANTINOPOLIS

- 73—75. *Valentinianus II*
Av. D N VALENTINIANVS P F AVG (73); [D N VAL]ENTINIANVS P F AVG (74); D N VALENT[INIANVS] P F AVG (75)
Rv. SALVS REI-PVBLICAE (73); [S]ALVS REI-PVBLICAE (74); [SALVS REI]-PVBLICAE (75)
LRBC, II, 2183, anii 383—392
AE ↓ 1,11 g, 13 mm; ↓ 1,30 g, 13 mm; ↑ 1,25 g, 13 mm, fragm.
76. *Theodosius I*
Av. [D N THEO]DO-SIVS P F AVG
Rv. VOT/X/MVLT/XX
LRBC, II, 2159, anul 383
AE ≈ 1,46 g, 13 mm. CON[S-]
- 77—78. *Theodosius I*
Av. [D N THEO]DO-SIVS P F AVG (77); D N THEODO-SIVS P F AVG (78)
Rv. SALVS REI-PVBLICAE (77, 78)
LRBC, II, 2184, anii 383—392, sau 2192, anii 393—395
AE ↓ 1,31 g, 14 mm; ↑ 1,13 g, 13,5 mm. CONSA; CONS[.]
- 79—83. *Arcadius*
Av. D N ARCADIVS P F AVG (79, 81); D N ARCA[DI]VS P F AVG (80); Av. D N ARCA[DI]VS P F AVG (82); D N ARCA[DI]VS P F AVG (83)
Rv. SALVS REI-PVBLICAE (79, 81); [S]ALVS REI-PVBLICAE (80); SALVS REI-PVBLICAE (82); SALV[S REI-PVBL]ICAE (83)
LRBC, II, 2185, anii 383—392 CONSA, CONSB (80, 81); CONS[.] CONSA
AE ↓ 1,10 g, 13 mm; ↓ 1,16 g, 15,5 mm; ↑ 1,02 g, 13,5 mm; ≈ 1,34 g, 14 mm; ↓ 1,10 g, 12,5 mm.

NICOMEDIA

84. *Valentinianus II*
Av. D N VALENTINIANVS P F AVG
Rv. VOT/X/MVLT/XX
LRBC, II, 2381, anul 383
AE ↓ 1,23 g, 13 mm. SMNA
85. *Valentinianus II*
Av. [D N VALENTINIA]NVS P F AVG
Rv. SALVS REI-PVBLICAE
LRBC, II, 2403, anii 383—392
AE ↑ 0,76 g, 12 mm. SMNB
86. *Valentinianus II*
Av. D N VALENTINI[ANVS] P F AVG
Rv. SALVS REI-PVBLICAE
LRBC, II, 2415, anii 383—392
AE ↑ 1,31 g, 12 mm. SMNB
87. *Theodosius*
Av. D N THEODO-SIVS P F AVG
Rv. SALVS REI-PVBLICAE
LRBC, II, 2404, anii 383—392, sau 2422, anii 392—395
AE ↓ 0,91 g, 12,5 mm. SMNA

- 88—89. Av. D N THEO[DO]-SIVS P F AVG (88); [D N T]HEODO-SIVS P F AVG (89)
Rv. SALVS REI-PVBLICAE (88); SALVS R[EI-PV]BLICAE (89)
LRBC, II, 2407, anii 383—392
AE↑ 1,40 g, 13 mm; ↘ 0,62 g, 13 mm. + |
SMNA
90. Av. D N THEODO-SIVS P F AVG
Rv. SALVS REI-PVBLICAE
LRBC, II, 2416, anii 383—392
AE↑ 1,43 g, 13 mm. + |
SMNA
91. Arcadius
Av. D N ARCADIVS P F AVG
Rv. SALVS REI-PVBLICAE
LRBC, II, 2414, anii 383—392
AE↓ 0,96 g, 12,5 mm. + |
SMNF
- CYZICVS
92. Valentinianus II
Av. D N VALEN[TINIANVS]P F AVG
Rv. SALVS REI-PVBLICAE
LRBC, II, 2568, anii 383—392
AE↘ 0,90 g, 14 mm. SMKA
93. Neprecizat
Rv. SA[LVS REI-PVBLICAE]
AE? 0,33 g, fragm. SMK[·]
- ANTIOCHIA
94. Theodosius I
Av. D N THE[ODO-SIVS]P F AVG
Rv. VOT[X/MVLT]XX
LRBC, II, 2741, anul 383
AE↓ 1,35 g, 12,5 mm. ANA
95. Av. [D N THEODO]-SIVS P F AVG
Rv. SALVS REI-[PVBLICAE]
LRBC, II, 2769, anii 383—392, sau 2776, anii 393—395
AE↘ 0,92 g, 12 mm. + |
ANTI-1
96. Arcadius
Av. [D N AR]CADIVS P F AVG
Rv. VOT[X/MVLT]XX
LRBC, II, 2743, anul 383
AE↑ 1,18 g, 12 mm. AN[·]
97. Av. D N ARCADIVS P F AVG
Rv. SALVS REI-[PVBLICAE]
LRBC, II, 2766, anii 383—392
AE↘ 1,21 g, 12,5 mm. + |
ANTI
98. Av. D N ARCADIVS P F AVG
Rv. SALVS REI PVBLICAE
LRBC, 2771, anii 383—392
AE↑ 1,12 g, 12,5 mm. + |
ANTI
99. Neprecizat
Av. ... P F AVG
Rv. SA[LVS REI P]VBLICAE
LRBC, II, 2763—2766, anii 383—392, sau 2771—2775, anii 392—395
AE↘ 1,20 g, 11,5 mm. + |
ANTA
- ATELIER NEPRECIZAT
- 100—101. Valentinianus II
Av. D N VALENTINIANVS [P F AVG] (100); D N V[ALENTINIA]NV
[S P F AVG] (101)
Rv. [SALVS REI-P]VBLICAE (100); S[ALV]S REI-P[VBLICAE] (101)
AE↓ 0,82 g, 14 mm; ↓ 0,77 g, 14 mm, fragm.

102. *Theodosius I*
Av. D N THEODO-SIVS P F AVG
Rv. VOT[X]/MVL[XX]
anul 383.
AE† 1,04 g, 14,5 mm.
103. Av. [D N THEOD]O-SIVS P F [AVG]
Rv. [VICTOR-IA-AVGG] 2
anii 383–387
AE† 0,80 g, 12 mm.
104. Av. D N THEO[DO-SIVS P F AVG]
Rv. [SALVS]REI-PVBLICAE
AE† 1,20 g, 13 mm.
105. Av. D N THEODO-S[IVS P F AVG]
Rv. [SALVS REI]-PVBLICAE
AE† 1,49 g, 11,5 mm.
106. *Arcadius*
Av. [D] N ARCAD [IVS P F AVG]
Rv. [VICTORIA AV]GGG 1
anii 383–387
AE† 0,90 g, 13 mm.
107. Av. D N ARCAD-IVS P F AVG
Rv. [SALVS]REI-PVBLICAE 2
AE† 1,53 g, 12,5 mm.
- 108–110. Av. D N ARCAD[IVS P F AVG] (108); [D N A]RCADIVS P F AVG (109);
[D N A]RCAD[IVS P F AVG] (110)
Rv. [SALVS REI]-PVBLICAE (108); SALVS REI-[PVBLICAE] (109);
[SALVS REI]-PVBLI[CAE] (110)
AE† 1,07 g, 17,5 mm, fragm; ↓ 0,85 g, 13 mm; ↑ 0,75 g, 11 mm.
111. *Neprecizat*
Rv. VOT [...]/MVL[...]
AE 0,91 g, 12 mm.
112. Rv. VICTORIA AVGGG 2
anii 383–387
AE† 1,31 g, 12 mm.
- 113–114. Av. ... S P F AVG (113)
Rv. [SALVS REI-PVBLICAE] (113); [SALVS REI]-PVBLICAE (114)
AE 1,02 g, 11 mm; ↑ 0,61 g, 11,5 mm, fragm.
- 115–120. Av. ... P F AVG (116); ... AVG (120)
Rv. [SALVS REI-PVBLICAE] (115, 117, 118, 119); [SALVS REI] PVBL[ICAE]
(120)
AE 1,04 g, 11,5 mm, fragm; ↓ 1,01 g, 12 mm; ? 0,93 g, 11 mm; ↑ 0,86 g,
12,5 mm; ? 0,73 g, 11 mm, fragm, 0,72 g, 10 mm.
- 395–402
HERACLEA
121. *Arcadius*
Av. [D] N ARCAD-IVS P F AV[G]
Rv. VIRTVS-EXECIT
LBRC, II, 1192
AE ↓ 1,82 g, 16,6 mm.
- CONSTANTINOPOLIS
122. *Arcadius*
Av. D N A[RCADI-IVS P F AVG]
Rv. [VIRTVS-EXE]RCIT
LBRC, II, 2205
AE† 0,73 g, fragm.

[·]P

SMH[·]

[C] ONSA

- 123—126. *Honorius*
 Av. D N HONORI-[VS P F]AVG (123); D N HONORI-[VS P F]AVG (124);
 [D N H]ONORI-[VS P F]AVG (125); D[N HON]ORI VS P F AVG (126)
 Rv. VIRTVS — EXERCITI (123); [V]IRTVS — EXERCITI (124); VIR[TVS
 E]XERCITI (125); [VIRTVS] — EXERCITI (126)
 LRBC, II, 2206 CONST (123—125); CONST
 AE↑ 2,36 g, 16 mm; ↓ 1,83 g, 17,5 mm; ← 1,16 g, 17,5 mm, fragm; ↘ 2,03 g
 14 mm.
- NICOMEDIA
127. *Arcadius*
 Av. D N ARCADI-[VS P F]AVG
 Rv. VIRTVS — [EXERCITI]
 LRBC, II, 2436
 AE↑ 1,72 g, 18 mm. SMNA
128. *Arcadius*
 Av. [D] N ARCADI-[VS P F]AVG
 Rv. CONCOR-[DIA AVG]?
 LRBC, II, 2441
 AE ↓ 0,71 g, 17,5 mm, fragm. SMN[.]
129. *Neprecizat*
 Rv. [VIRTVS — EXERC]ITI
 AE ↓ 1,79 g, 17 mm. SMNA
- CYZICVS
130. *Arcadius*
 Av. D N ARCADI-[VS P F]AVG
 Rv. [VIRTVS — EXE]RCITI
 LRBC, II, 2580
 AE↑ 1,95 g, 15 mm. SMKA
- 131—133. *Honorius*
 Av. [D] N HONO[RI]VS P F AVG (131); D N HONORI-[VS P F]AVG
 (132); [D N H]ONORI VS P F AVG (133)
 Rv. VIRTV[S] — EXERCITI (131); VIRTV[S — EX]ERCITI (132); VIRTVS
 — [EXERCITI] (133) SMKA 131; SMKB (132, 133)
 LRBC, II, 2581
 AE↑ 2,58 g, 16 mm, fragm; ↑ 2,20 g, 15,5 mm; ↓ 1,88 g, 16,5 mm.
- ANTIOCHIA
134. *Arcadius*
 Av. [D N ARCA]DI-[VS P F]AVG
 Rv. [VIRTVS — EXE]RCITI
 LRBC, II, 2792
 AE ↓ 2,36 g, 15 mm. ANT[.]
135. *Honorius*
 Av. [D N]HONO[RI]VS P F AVG
 Rv. VIR[TVS — E]XERCITI
 LRBC, II, 2794
 AE↘ 2,40 g, 16 mm. ANTA
136. *Neprecizat*
 Rv. VIR[TVS — EXERCITI]
 LRBC, II, 2791 sau 2793
 AE ↗ 1,30 g, 12 mm. ANTB
- ATELIER NEPRECIZAT
- 137—139. *Arcadius*
 Av. D N ARCADI-[VS P F]AV[G] (137); [D N] ARCADI-[VS P F]AVG (138);
 [D N AR]CADI-[VS P F]AVG (139)
 Rv. VI[RT]VS — EXERCITI (137); [VIRTVS] — EXERCITI (138);
 [VIRTVS] — EXE[RCITI] (139)
 AE ↓ 2,22 g, 17 mm, fragm; ↘ 2,16 g, 16 mm; fragm;

- 140—141. *Honorius*
Av. D N HONORI-VS P F AVG (140—141)
Rv. [VIRTVS] — EXERCITI (140); [VIRTVS] — EXERCITI (141)
AE ↓ 2,27 g, 16 mm; ↘ 2,16 g, 16 mm.
- 142—145. *Neprecizat*
Av. ...VS P F AVG (143, 144)
Rv. [VIRTVS — EXERCITI] (142, 143, 145); VIRTVS — [EXERCITI] (144)
AE ↓ 2,54 g, 17 mm; ↘ 2,33 g, 13 mm; ↑ 2,10 g, 15 mm; ↘ 1,80 g, 14 mm.
- 402—408
ROMA
- 146—147. *Neprecizat*
Av. ... AVG (146)
Rv. VRBS RO-[MA FELIX] (146); [VRBS RO-MA FELIX] (147)
LRBC, II, 812—818
- OF P   OF T
SMROM   SMROM
148. *Neprecizat*
Av. ...VS P F AVG
Rv. [VRBS R]-O-MA FELIX
LRBC, II, 812—818 sau 819—825
- OF O
SMROM   SMROM
- CONSTANTINOPOLIS
- 149—152. *Honorius*
Av. [D N H]ONORI-VS P F AVG (149); D N HONORI-VS P F AVG (150, 151); D N HONORI-[VS P F AVG] (152)
Rv. GLORI-A ROMA-NO[RVM] (149); GLORI-[A ROMA]-NORVM (150); GLORI-A ROMA-NORVM (151); GLOR[I-A ROMA]-NORVM (152)
LRBC, II, 2215 CONSA (149); CONSB (150, 151); CON[S-] (152)
AE ↑ 1,60 g, 16,5 mm; ↑ 1,69 g, 16 mm; ↓ 1,63 g, 16,5 mm; ↑ 1,56 g, 13,5 mm.
- 153—154. *Theodosius II*
Av. D N THEODO-SIVS P F AVG (153, 154)
Rv. GLORI-A ROMA-NORVM (153, 154)
LRBC, II, 2216
- CONSA   CO[NS-]
- NICOMEDIA
155. *Arcadius*
Av. [D N ARCA]DI-VS P F AVG
Rv. [CONCORDI-A A]VGG
LRBC, II, 2442
- SMNA
156. *Neprecizat*
Av. [D]N[ARCA]DI-VS P F AVG
Rv. [GLORI-A ROMA-N]ORVM
LRBC, II, 2446
- SMNA
157. *Neprecizat*
Av. D N AR[CADI-VS P F AVG]
Rv. [CONCOR-DIA] AVGGG
LRBC, II, 2451
- [SM]NA
- 158—165. *Honorius*
Av. D N HON[O]RI-VS P F AVG (158); D N HONORI-VS [P F AVG] (159); D N HON[O]RI-VS P F AVG (160); [D]N HONORI-[VS P F AVG] (161); [D N HON]ORI—VS P F [AV]G (162); [D N] HONORI-VS P F AVG (163); D N HONORI-[VS P F AVG] (164); D N HON[ORI]-VS P F AVG (165)
Rv. GLO[RI-A ROMA-NORVM] (158); GLORI-[A ROMA-NO]RVM (159); [GLORI-A ROMA-NORVM] (160); [GLORI]-A ROMA NORVM (161); [GLORI-A RO]MA NORVM (162); GLORI-A ROMA-[NORVM] (163); GLORI-[A ROMA]-NORV[M] (164); GLORI-[A ROMA NORVM] (165)
LRBC, II, 2447 SMNA (158—160); SMNB (161, 162); SMN[.] (163—165)
AE ↓ 2,01 g, 15 mm; 1,73 g, 15 mm; ↓ 1,35 g, 14 mm; ↑ 1,93 g, 15 mm; ↓ 1,25 g, 13,5 mm; ↑ 2,06 g, 16 mm; ↑ 2,00 g, 15 mm; ↑ 1,72 g, 14,5 mm.

- 166—167. Av. [D N HON]ORI-VS P F AVG (166); [D N] HONORI-VS P F AV[G] (167)
Rv. CONCOR-DIA AVGG (166); CON[OR-DIA AVG]GG (167)
LRBC, II, 2452 SMNA; SMNA
AE↑ 1,00 g, 12 mm; ↓ 0,53 g, 12,5 mm.
168. *Theodosius II*
Av. D N THEODO-SIVS PFAVG
Rv. CONCOR-DIA AVGGG
LRBC, II, 2453
AE ↓ 0,70 g, 13 mm. SMNA
169. *Neprecizat*
Av. ... AVG
Rv. CONCORDI-[A AVGG]
AE ↓ 1,44 g, 16,5 mm. SMN[.]
170. Rv. [GLO]RI-[A ROMA-NORVM]
AE ↓ 1,68 g, 15 mm. SMNA
- CYZICVS
- 171—173. *Arcadius*
Av. D N ARCADI-VS P F AVG (171, 172); D N ARCAD[I-VS P F AVG] (173)
Rv. GLORI-A ROMA-NORVM (171, 172); GLORI-[A ROMA-NORVM] (173)
LRBC, II, 2590 SMKB (171); SMK[.] (172, 173)
AE↑ 1,39 g, 17 mm; ↓ 1,87 g, 16,5 mm; ↑ 1,47 g, 14,5 mm.
174. Av. D N AR[CADI-VS P F AVG]
Rv. CON[CORDI-A AV]GGG
LRBC, II, 2594 sau 2597
AE↑ 0,78 g, 17 mm. SMKA
- 175—177. *Honorius*
Av. D N HO[NORI-VS P F] AVG (175); D N HONO[RI-VS P F] AVG (176)
D N H[ONORI-VS P F AVG] (177)
Rv. GLO[RI-A ROMA]-NORVM (175); GLOR[I-A ROMA]-NORVM (176);
[GLORI-A ROMA]-NORVM (177)
LRBC, II, 2591
AE↑ 1,45 g, 14 mm; ↓ 1,38 g, 14,5 mm; ↑ 1,33 g, 17 mm. SMKA
178. *Theodosius II*
Av. D N THEODOSIVS P F AVG
Rv. CONCOR[DI-A] AVGG
LRBC, II, 2588
AE ↓ 2,61 g, 17 mm. SMK[.]
179. Av. D N THEODO-SIVS P F AVG
Rv. GLORI-A ROMA-NORVM
LRBC, II, 2592
AE↑ 1,71 g, 16,5 mm. SMKB
- 180—181. *Neprecizat*
Av. ...VS P F AVG (180, 181)
Rv. GLORI-A ROMA-NORVM (180, 181)
AE↑ 1,68 g, 15 mm; ↑ 1,67 g, 16 mm. SMKB, SMK[.]
182. Av. ...VS P[F AVG]
Rv. [C]ONCOR-DIA AVGGG
AE↑ 0,57 g, 12,5 mm. SMKA
- ANTIOCHIA
183. *Arcadius*
Av. D N ARCADI-[VS P] F AVG
Rv. GLO[RI-A ROM[A-NORVM]
LRBC, II, 2801
AE ↑ 1,00 g, 12 mm. ANT[.]

ALEXANDRIA

184. *Honorius*
Av. D N HONORI-[VS P F AVG]
Rv. GLORI-[A ROMA-N]ORVM
LREC. II, 2924
AE† 2,04 g, 13,5 mm.
ALEA
185. *Theodosius II*
Av. [D N THEODO]-SIVS P F AVG
Rv. GL[ORI-A R]OMA-NORVM
LREC. II, 2925
AE↘ 1,39 g, 15 mm.
ALEA
- ATELIER NEPRECIZAT
- 186–187. *Arcadius*
Av. [D N ARCA]DI-VS P F AVG (186); [D N AR]CAD[I-VS P F AVG] (187)
Rv. CONCORD[I-A AVGG] (186); [CONCORDI]-A AVGG (187)
AE† 1,77 g, 17 mm, fragm; † 1,48 g, 15 mm, fragm.
- 188–191. *Arcadius*
Av. [D] N ARCAD[I-VS P F AVG] (188); D N ARCAD[I-VS P F] AVG (189); [D N A]RCAD[I-VS P F AVG] (190); [D] N ARCAD-I-VS P F [AVG] (191)
Rv. [GLORI-A ROMA-NORVM] (188); [G]LORI-A ROMA-NO[RVM] (189); [GLORI-A R]OMA-NO[RVM] (190); GLO[RI] A R[OMA-NORVM] (191)
AE† 1,60 g, 14 mm; † 1,31 g, 15,5 mm; † 1,25 g, 12,5 mm; † 0,79 g, 15 mm
- 192–200. *Honorius*
Av. [D]N HONOR[I-VS P F AVG] (192); [D N] HONORI-VS P F AVG (193–194); D N HONORI-[VS P F AV]G (195); D N HONOR[I-VS P F AVG] (196); [D N HO]NOR[I-VS P] F AVG (197); [DN] HONORI-[VS P F AVG] (198); [D] N HONORI-[VS P F AVG] (199); [D N] HONORI-VS P F [AVG] (200)
Rv. GLORI-[A ROMA-NORVM] (192); [GLORI]-A ROMA-[NORVM] (193); [GLORI] A ROMA NOR[VM] (194); [G]LORI [A ROMA]-NORVM (195); [GLORI A ROM]A-[NORVM] (196); [G]LORI [A ROMA]-NOR[VM] (197); [GLORI-A ROMA] NOR[VM] (198); [GLO]RI [A ROMA-NORVM] (199); [GLORI]-A ROMA-NOR[VM] (200)
AE ↓ 2,04 g, 15 mm, fragm; † 2,01 g, 16 mm; ↓ 1,89 g, 15 mm; ↘ 1,69 g, 16 mm; fragm; † 1,63 g, 13 mm; ↓ 1,54 g, 14,5 mm; † 1,31 g, 13,5 mm; ↓ 1,17 g, 12,5 mm; ↘ 0,94 g, 13,5 mm.
- 201–203. *Theodosius II*
Av. D N TH[EODO-SIVS P F AVG] (201); D N [THEODO]-SIVS P F AVG (202); [D N TH]EO[DO-SIVS P F AVG] (203)
Rv. [G]LORI-A ROMA-[NORVM] (201); [GL]ORI A ROMA-NORV[M] (202); [GLORI-A ROMA] NORVM (203)
AE ↓ 2,25 g, 15 mm; † 1,87 g, 16 mm; † 1,49 g, 13 mm.
204. *Aelia Eudoxia*
Av. [AEL EVDO]-XI[A]
Rv. [SALVS REI-PVBLICAE]
anii 400–404
AE ↓ 1,17 g, 15,5 mm, fragm.
205. *Aelia Eudoxia*
Av. AEL EVDO-XI[A]
Rv. GLORIA RO-MANORVM
anii 400–404
AE ↘ 1,90 g, 17 mm, fragm.
- 206–207. *Nepr.cizot*
Av. ... S P F A[VG] (206); ... S P F AVG (207)
Rv. CONCORDI-[A AVGG] (206); [CONCO]RDI A A[VG] (207)
AE† 2,13 g, 16,5 mm; † 1,42 g, 14 mm, fragm.
- 208–213. *Nepr.cizot*
Av. ... VS P F AVG (208); ... AVG (209); ... P F AVG (210); ... VS P [F AVG] (211); ... VS P F A[VG] (212);
Rv. GLORI-A R[OMA-NORVM] (208); [GLORI-A ROMA]-NOR[VM] (209); [GLORI-A ROMA] NORVM (210); [GLORI-A ROMA]-NOR[VM] (211); GLORI-[A ROMA-NORVM] (212); [GLORI]-A ROMA-[NORVM] (213)
AE† 2,15 g, 15 mm; ↓ 2,04 g, 14 mm; ↓ 1,46 g, 13 mm; ↓ 1,31 g, 12 mm; † 1,20 g, 12,5 mm; ↓ 1,14 g, 13,5 mm. [-]B (210)

- 214—215. Av. ...F AVG (215)
Rv. [CONCOR]-DIA AVGGG (214); [CONCOR]-DIA AVGG[G] (215)
AE ↓ 0,91 g, 12 mm; ↓ 0,77 g, 11 mm.

216. *Arcadius*
Av. D N AR[CADI-VS P F AVG]
Rv. CONCOR[DIA AVG sau GGG]
anii 395—402 an: 402—408
AE ↓ 0,90 g, 10 mm.

408—423

ROMA

- 217—223. *Honorius*
Av. [D N HO]NORI-VS P[F AVG] (217); D N HONOR[I-VS P F AVG] (218); [D N HO]NORI-VS P F [AVG] (219); [D N HONORI-VS P F AVG] (220); [D N HONORI-VS] P F AVG (221); [D N HONORI]-VS P F AV[G] (222); D N HONOR[I-VS P F AVG] (223).
Rv. [VI] CTOR[IA AVGG] (217); [VICT]OR-IA AVGG[G] (218); VICTOR-IA AVGG (219); VICTOR-IA AVGG (220); VICTOR-IA AVGG (221); [VI] CTOR-IA AVGG (222); [VICTOR] IA AVGG (223)
LRBC, II, 828, anii 410—423

$\frac{P}{[RM]}$ (217, 218); $\frac{P}{RM}$ (219, 220); $\frac{S}{RM}$ (221); $\frac{E}{[RM]}$ (222); $\frac{E}{RM}$ (223)

AE ↑ 1,19 g, 11 mm; ↑ 1,11 g, 12 mm; ↓ 1,09 g, 11 mm; ↓ 1,05 g, 11,5 mm; ↑ 1,39 g, 10,5 mm.

THESSALONICA

- 224—225. *Honorius*
Av. D N HONORI VS P F AVG (224); D N HONORI-VS P F A[VG] (225)
Rv. GLORIA-R[OMA-N]ORVM (224); [GLORIA-RO]MA-NORVM (225)
LRBC, II, 1876
AE ≈ 1,99 g, 15,5 mm; ↑ 1,77 g, 15 mm.

TESA; TEST

HERACLEA

- 226—236. *Honorius*
Av. D N HONORI-[VS P F AVG] (226, 232, 235); D N HONORI-VS P F AVG (227, 228, 230); [D N HO]NORI-VS P F AV (229); D N HONORI-[VS] P F AVG (231); [D N HON]ORI-VS P F AVG (233); D N HONO[RI-VS P F AVG] (234); [D N HONO]RI-[VS P F AVG] (236)
Rv. GLORIA [RO-MAN]ORVM (226); [GLOR]IA RO-MANORVM (227, 233); [GLO]RIA RO-MANORVM (228); GLORIA [R]O-MANORVM (229); GLORIA RO-MANORVM (230, 232); GLO[RIA RO]-MANORVM (231); GLORIA RO-[MANORVM] (234, 236); [GL]ORIA RO-MANOR[VM] (235)
LRBC, II, 2000 SMHA(226—229); SMHB(230); SMHA(231); SMH[.] (232, 236); [SMH.] (233—235)
AE ↓ 1,88 g, 14,5 mm; ↓ 1,57 g, 16 mm; ↑ 1,51 g, 15 mm; ↓ 1,45 g, 16 mm, fragm.; ≈ 2,11 g, 16 mm; ↑ 1,89 g, 16 mm; ↓ 2,07 g, 16 mm; ↓ 1,74 g, 15 mm; ≈ 1,72 g, 15 mm; ↓ 1,51 g, 15,5 mm, fragm.; ↑ 1,40 g, 15 mm, fragm.

237. Av. [D N HONOR]I-VS P F AVG

Rv. [GLORIA RO]-MANORVM 22

LRBC, II, —

SMHA.

AE ↓ 1,22 g, 13 mm.

- 238—239. Av. D N HONO[RI-VS P F AVG] (238); [D N HONORI]-VS P F AVG (239)

Rv. GLORIA RO [MANORVM] (238); [GLORIA RO]-MANORVM 23 (239)

LRBC, II, —

AE ↑ 1,43 g, 15 mm; ↑ 1,07 g, 15 mm.

SMHA; SMH[.]

- 240—243. *Theodosius II*

Av. D N THEODO-SIVS P F AV[G] (240); [D N THEO]DO-[SIVS P] F AVG (242); [D N T]HEODO-SIVS P F AVG (241); [D] N [THEODO]-SIVS P F AVG (243)

Rv. [GL]ORIA RO-MANORVM (240); GLORIA RO-MANOR[VM] (241, 242); GLORIA RO-[MANORVM] (243)

LRBC, II, 2001 SMHA (240); [SMH.] (241—243)

AE ↑ 2,17 g, 16 mm; ↓ 1,50 g, 15,5 mm; ↓ 1,50 g, 14,5 mm; ↑ 1,13 g, 14 mm

244. *Neprecizat*
 Av. D ... F AVG
 Rv. [GLORIA RO]-MANOR[VM] 23
 AE ↓ 1,35 g, 14 mm. [SMH.]
- 245–252. *Honorius*
 Av. D N HONORI VS P F AVG (245, 246, 251); D N HONORI [VS P F AVG] (247, 249, 250); D N HONO[RI]-VS P F AVG (248); D N H[ONORI]-VS P F AVG (252).
 Rv. GLORI [A ROMA] NORVM (245); GLORI-A ROMA-NORVM (246); GLOR[I-A ROMA]-NORVM (247); GLO[RI-A R]OMA-NORVM (248); [GLORI-A ROMA]-NORVM (249); [GLORI-A] ROMA-NORVM (250); GLORI-[A ROMA N]ORVM (251); GLORI-[A ROMA N]ORVM (252).
 LRBC, II, 2223 CONSA(245–249); CONSB(250); CONST(251); CONS[.] (252).
 AE ↑ 2,00 g, 17 mm, fragm; ↑ 1,2 g, 15,5 mm; ↑ 1,67 g, 14 mm; ↑ 1,40 g, 16,5 mm; ↑ 1,41 g, 16,5 mm, fragm; ↑ 1,39 g, 15 mm; ↓ 1,20 g, 16 mm; ↑ 2,16 g, 15 mm.
- 253–263. *Honorius*
 Av. D N H[ONORI]-VS P F AVG (253); [D N HONORI]-VS P F AVG (254); D N H[ONORI]-VS P F AVG (255); [D N] HONORI VS P [F AVG] (256); [D N HONO]RI VS P F AVG (257); [D N HON]ORI VS P F AVG (258); D N HONORI [VS] P F AVG (259); [D N HONORI]-VS P F AVG (260); D N HONORI VS P F AVG (261); D N HON[ORI]-VS P F AVG (262); D N HONORI-[VS P F AVG] (263).
 Rv. GLORI-A ROM[A-NORVM] (253); [GLORI-A ROM[A-NORVM] (254); GLORI-A ROM[A-NORVM] (255); [GLORI-A ROMA-NORVM] (256); [GLORI-A ROM[A-NORVM] (257); GLORI-[A R]OM[A-NORVM] (258); GLORI-[A] ROM[A-NORVM] (259); [GLORI-A ROMA-NORVM] (260); GLORI-[AR] OM [A-NOR]VM(261); GLORI-[A ROMAN]ORVM(262); GLORI-[A ROMA-NORVM] (263).
 LRBC, II, 2224 CONSA(253–255); CONST(256–257); CONS[.] (258–263).
 AE ↑ 1,65 g, 15 mm; ↓ 1,54 g, 16 mm; ↓ 1,32 g, 14 mm; ↓ 1,37 g, 16 mm; ↓ 1,10 g, 13 mm; ↑ 2,29 g, 16 mm; ↓ 1,84 g, 16 mm, fragm; ↓ 1,71 g, 13,5 mm; ↑ 1,64 g, 15,5 mm; ↑ 1,40 g, 14 mm; ↓ 0,90 g, 14,5 mm.
264. *Theodosius II*
 Av. [D N THEODO]-SIVS P F AVG
 Rv. GLORI-[A ROMA-NOR]VM 22
 LRBC, II, CONST
 AE ↓ 1,88 g, 14,5 mm
- 265–270. *Theodosius II*
 Av. [D N THEODO]-SIVS P F AVG (265); [D N THEO]DO-SIVS P F AVG (266); D N THEODO-SIVS P F AVG (267); [D N THEODO]-SIVS [P F AVG] (268); D N THEODO-[SIVS P F AVG] (269); [D N THEOD]O-SIVS P F AVG (270).
 Rv. GLORI-A ROM[A]-NORVM (265); [GLORI-A ROMA]-NORVM (266); GLORI-A ROMA-NORVM (267); GLO[RI-A ROMA]-NORVM (268); GLORI-[A ROMA-NORVM] (269); GLOR[I-A ROMA NORVM] (270).
 LRBC, II, 2225 CONSA(265–269); CONST[.] (270).
 AE ↑ 2,05 g, 16 mm; ↓ 2,02 g, 15,5 mm; ↓ 1,91 g, 16,5 mm; ↓ 1,82 g, 14,5 mm; ↑ 1,36 g, 14,5 mm; ↑ 1,32 g, 15 mm.
- 271–274. *Neprecizat*
 Av. ... AVG (271); D N ... P F AVG (273)
 Rv. [GLORI-A ROMA-NO]RVM (271); [GLORI-A ROMA-N]ORVM (272); GLOR[I-A ROMA-NO]RVM (273); GLOR[I-A ROMA NORVM] (274).
 LRBC, II, 2224–2225 CONSA(271–272); CONST(273); CONS(274).
 AE ↑ 2,11 g, 14 mm; ↑ 1,73 g, 14 mm; ↑ 1,31 g, 14,5 mm; ↓ 1,93 g, 15 mm.
- NICOMEDIA
275. *Honorius*
 Av. [D N H]ONORI VS P F AVG
 Rv. GLORI-[A ROMA-NORVM]
 LRBC, II, 2454
 AE ↓ 1,73 g, 14 mm, fragm. SMNA
- 276–277. *Neprecizat*
 Rv. [GLORI-A ROMA MORV]M (276); [GLORI-A ROMA-NORVM] (277).
 LRBC, II, 2456–2457
 AE ↑ 1,16 g, 14 mm, fragm;? 1,09 g, 11 mm. SMNA (276-277)

CYZICVS

278—279. *Honorius*

Av. D N HONORI-[VS P F AVG] (278); D N HONOR[I-VS P F AVG] (279)

Rv. GLORI-A ROMA-NORVM (278); [GLORI-A ROMA]-NORVM (279)

LRBC, II, 2598. SMKA (278); SMK[.] (279)

AE† 2,04 g, 15 mm; † 1,47 g, 13,5 mm.

280. *Theodosius II*

Av. D N THEODO-SIVS [P F AVG]

Rv. [GLORI]-A ROMA-NORVM

LRBC, II, 2599

AE† 1,30 g, 16 mm.

SMK[.]

ATELIER NEPRECIZAT

281—282. *Honorius*

Av. [D N HONORI]-VS P F AVG (281); [D N H]ONORI-[VS P F AVG] (282)

Rv. GLORI-[A ROMA-NORVM] 22 (282); [GLORI-A ROMA-NORVM] (281)

AE ↓ 1,50 g, 12 mm; † 1,09 g, 12 mm.

283—284. *Theodosius II*

Av. D N THEODO-[SIVS] P F AVG (283); D N THEODO-[SIVS P F AVG] (284)

Rv. GLOR[I-A R]OMA-NOR[VM] (283); [GLORI]-A ROMA-NORVM (284)

AE† 1,44 g, 15,5 mm; † 1,27 g, 14,5 mm.

285—288. *Neprecizat*

Av. ...-VS ... (287)

Rv. [GLORI-A ROMA-NORVM] 22 (285); [GLORI-A ROMA-NO]RVM (286); [GLO]RI-A [ROMA-NORVM]M (287); GLO[RI-A ROMA NORVM] (288).

AE ≠ 1,09 g, 11 mm, fragm; ↓ 0,85 g, fragm; ↓ 0,80 g, 15 mm, fragm; ? 0,20 g, fragm.

289—302. *Honorius*

Av. [D N H]ONORI [VS P F AVG] (289); D N HONOR-IVS P F AVG (290); D N HONO[RI]-VS P F AVG (291); D N HON[ORI-VS P F AVG] (292); [D N H]ONORI-VS P F AVG (293); [D N] HONO[RI-VS P F AVG] (294—295); D[N HONO]RI-VS P F AVG (296); [D N HONO]RI-[VS P F AVG] (297, 302) [D N HONO]RI-[VS P F AVG] (299—300) [D] N HO[NORI-VS P F AVG] (301) Rv. [GLORI-A ROMA-NORVM] 23 (289, 298, 300, 302); GLORI-A ROMA-[NORVM] (290); [G]LORI-[A ROMA-NO]RVM (291); [GLORI-A RO]MA-NORVM (292); [G]LORI-A ROM[A-NORVM] (293); [GLORI-A ROMA-NOR-VM] (294, 295); [GLORI-A R]OM[A-NORVM] (296); [GLORI-AR]OMA-NOR [VM] (297); GLORI-A ROMA-NORVM (299); GLOR[I-A ROMA-NORVM] (301).

AE† 2,23 g, 14 mm; ↓ 2,10 g, 14,5 mm; † 1,97 g, 14 mm; † 1,87 g, 15,5 mm; † 1,74 g, 13 mm; ≠ 1,58 g, 14,5 mm; ↓ 1,58 g, 14 mm; ↓ 1,55 g, 15 mm; † 1,41 g, 12 mm; ↓ 1,31 g, 15 mm; ↓ 1,23 g, 14 mm ≠ 1,10 g, 13 mm, fragm; ↓ 1,04 g, 13 mm, fragm; † 0,81 g, 11 mm.

303—313. *Theodorus II*

Av. D N THEODO-[SIVS P F AVG] (303); D N THEODO-[SIVS P] F AVG (304); [D N THEOD]O SIVS P F AVG (305); [D] N TH[EODO SIVS P F AVG] (306, 309); [D N THEODO]-SIVS P F AVG (307, 313); [D N THEODO] SIVS P F [AVG] (308, 310); [D N THEODO] SIVS [P F AVG] (311); [D] N THEODO [SIVS P F AVG] (312)

Rv. GLORI-A RO[MA-NORVM] 23 (303); GLORI-A ROM[A-NO]RVM (304); [GL]ORI-A ROMA-[NORVM] (305); GLORI-[A ROMA-NOR]VM (306); [GLORI]-A ROMA-NORVM (307); GLOR[I-A ROMA-NORVM] (308); [GLORI A ROMA NORVM] (309, 310, 311); [GL]ORI-[A ROMA-NORVM] (312); [GLORI-A ROMA] NOR[VM] (313).

AE ↓ 1,89 g, 14 mm; ↓ 1,83 g, 15,5 mm; ≠ 1,53 g, 14,5 mm; † 1,51 g, 13 mm; fragm; † 1,46 g, 14 mm; † 1,36 g, 14 mm, fragm; ≠ 1,34 g, 13,5 mm; † 1,30 g, 12,5 mm; ≠ 1,16 g, 12 mm, fragm; ≠ 1,04 g, 11 mm; ↓ 0,56 g, 11 mm.

- 314—335. *Neprecizat*
 Av. D ... (314); D N ... F AVG (315); ... AV[G] (319); ... AVG (320); ... VS P F AVG (331).
 Rv. [GLO]RI A ROMA-[NORVM] 23 (314); [GLORI-A ROMA-NORVM] (315, 317, 320, 324, 325, 327, 328, 329, 330, 332, 333, 334, 335); [GLORI-A ROMA-N]ORVM (316); [GLORI-A R]OM[A NORVM] (318); GLORI-[A ROMA-NORVM] (319); [GLORI-A ROMA]-NORV[M] (321); [GLORI-A R]OM[A]N[ORVM] (322); [GLORI-A] ROM[A NORVM] (323); [GLORI-A ROMA]-NOR[VM] (326); [GLORI-A ROMA]-NORVM (331).
 AE ↓ 1,20 g, 14,5 mm; ↓ 1,73 g, 15 mm; ↓ 1,47 g, 13 mm; ↘ 1,46 g, 14 mm; ↑ 1,44 g, 12 mm; ↑ 1,33 g, 13 mm; ↑ 1,33 g, 12 mm; ↓ 1,26 g, 10 mm; ↑ 1,25 g, 12,5 mm, fragm; ↑ 1,22 g, 13 mm; ↓ 1,18 g, 13 mm, fragm; ↓ 1,09 g, 11 mm; ? 1,09 g, fragm; ↗ 1,01 g, 12 mm; ? 1,01 g, 10 mm; ↑ 0,85 g, 10,5 mm; ↘ 0,82 g, 12,5 mm, fragm; ↘ 0,74 g, 13 mm, fragm; ↑ 0,70 g, fragm; ↓ 0,66 g, fragm; ↓ 0,55 g, fragm; ↑ 0,40 g, 11,5 mm, fragm.
336. *Honorius*
 Av. [D N H]ONORI-[VS P F AVG]
 Rv. [GLORI-A ROMA-NORVM] 22 sau 23
 AE ↓ 1,17 g, 13 mm.
- 337—338. *Neprecizat*
 Av. ... F A[VG] (337)
 Rv. [GLORI-A] ROM[A-NORVM] 22 sau 23 (337); [GLORI-A ROMA] NORV[M] (338)
 AE ↓ 1,66 g, 12 mm; ↓ 1,30 g, 14 mm.
339. *Neprecizat*
 Rv. [VICTOR]IA [AVGG sau AVGGG]
 anii 375—423
 AE ↑ 0,70 g, 10 mm.

III

IMITAȚII

340. *Imitație după tipul VICTORIAE LAETAE PRINC PERP; anii 318—320*
 Av. ... IVII AVI
 Rv. ... VAV
 AE ↓ 1,41 g, 14 mm.
341. *Imitație după tipul FEL TEMP REPARATIO (FH3), anii 354—358*
 Av. ... VS ...
 AE ↑ 1, 1 g, 13 mm.
342. *Imitație după tipul SECVRITAS REIPVBLICAE; anii 364—378*
 AE ? 0,98 g, 14,5 mm.
343. *Imitație după tipul GLORIA ROMANORVM (8)?; anii 364—378*
 AE ↘ 1,42 g, 14 mm, fragm.
- 344—345. *Imitații după tipul SALVS REIPVBLICAE; anii 383—395, eventual și după*
 Av. ... -AAA (344)
 AE ↓ 1,19 g, 11 mm; ↑ 0,88 g, 12 mm
- 346—347. *Imitații după tipul VIRTVS EXERCITI (2); anii 395—402*
 Av. ... CDI-SP ... (346); ... N ... (347)
 Rv. ... PAI (346)
 AE ↘ 0,88 g, 13 mm; ↑ 1,32 g, 14,5 mm.
348. *Imitație după tipul CONCORDIA AVGG; anii 402—408*
 AE ↓ 1,35 g, 13 mm.
349. *Imitație după tipul GLORIA ROMANORVM (23); anii 418—423*
 Av. D N ...
 Rv. ... M
 AE ↑ 1,27 g, 13,5 mm.

MONEDE NEIDENTIFICATE

IV

350-369. AK 2,04 g, 14 mm; 1,74 g, 13 mm; 1,58 g, 13 mm; 1,52 g, 12 mm; 1,33 g, 12,5 mm; 1,25 g, 11 mm; 1,24 g, 14,5 mm; 1,16 g, 10 mm; 0,98 g, fragm; 0,97 g, fragm; 0,94 g, 13 mm; 0,94 g, 10,5 mm, fragm; 0,92 g, 12 mm; 0,91 g, 13 mm; 0,85 g, 11 mm; 0,83 g, 10,5 mm; 0,82 g, 10 mm; 0,81 g, 11 mm; 0,47 g, fragm; 0,39 g, fragm.

COMENTARIU NUMISMATIC

Starea de conservare a monedelor din tezaur este destul de bună, ceea ce a permis o identificare lesnicicioasă, doar 5,42% din totalul pieselor rămânând neidentificate.

Dacă ne referim doar la monedele bătute de atelierele oficiale se constată că majoritatea lor își află corespondentul în cataloagele de specialitate pe care le-am utilizat aici. Există însă și câteva exemplare rare asupra cărora vom insista în comentariul nostru. Astfel pe o emisiune de la Constans ori Constantius II, ce provine din monetăria de la Treveri, desupra literei M de pe revers pare să se afle o stea (cat. nr. 2), care însă nu este absolut certă pe exemplarul nostru și în consecință referirea la catalogul de specialitate am făcut-o pentru emisiunea normală. Atragem însă atenția asupra posibilității existenței unei variante, care cere confirmare. LRBC II afirmă că după redeschiderea atelierului monetar din Thessalonica, după 408, de către Theodosius II, monetăria a funcționat doar cu o singură officină⁴. Dar în exerga unei monede de tip *gloria romanorum* (22), cu efigia împăratului Honorius pe avers (cat. nr. 225), am citit officina T. Dacă lectura noastră este corectă și va fi confirmată în viitor și de alte exemplare, înseamnă că atelierul din Thessalonica va fi funcționat după redeschiderea sa cu cel puțin trei officine, măcar pentru emisiunile din anii 408—423.

O monedă (cat. nr. 237), a cărei exergă necesită deasemeni confirmarea, aparține poate unei emisiuni neînregistrate de LRBC II, dacă după SMHA se află într-adevăr un punct. În caz contrar moneda aparține cunoscutei emisiuni *gloria romanorum* (22), cu efigia lui Honorius, din care tezaurul nostru conține câteva exemplare (cat. nr. 226—236). O noutate față de LRBC II o reprezintă emisiunea de la Heraclea pentru Honorius de tip *gloria romanorum* (23) (cat. nr. 238). Această emisiune a mai fost surprinsă și cu ocazia studierii tezaurului de la Ulmetum, astfel că exemplarul din acumularea monetară de la Beștepe confirmă realitățile observate cu acel prilej⁵. Evident, aceleași emisiuni îi aparține și exemplarul (cat. nr. 239) la care exerga nu se citește, dar care are aceeași distribuție a legendei reversului GLORIA ROMANORVM, distribuție pe care nu o mai întâlnim la nici una din monedele atribuite altor ateliere orientale. Reamintim că în cazul de la Ulmetum am înregistrat și emisiuni de același tip, dar pe avers cu efigia împăratului Theodosius II⁶.

⁴ LRBC II, p. 77 „When bronze issues were resumed at this mint by Theodosius II only one officina is in evidence”.

⁵ Gh. Poenaru Bordea, R. Ocșeanu, E. Nicolae, *op. cit.*, p. 314.

⁶ *Ibidem*, p. 308, cat. nr. 83 și p. 314.

Foarte interesantă este prezența în tezaurul de la Beștepe a unei monede de tip *gloria romanorum* (22) emisă pentru Theodosius II în officina Γ a monetăriei din Constantinopolis. Este adevărat că avem de a face aici cu un singur exemplar, iar monedele pentru Honorius sînt mult mai numeroase, dar existența sa nu poate fi contestată, rămîind doar de văzut, dacă alte exemplare se vor adăuga în viitor, ce greutate specifică are emisiunea cu efigia lui Theodosius II, neînregistrată de LRBC II, în comparație cu cea pentru Honorius. În cazul în care această monedă va rămîne de o raritate cu totul excepțională, s-ar putea avea în vedere și existența unui hibrid de atelier, mai curînd decît de imitație, cu revers *gloria romanorum* (22) și ștanța de avers Theodosius II pregătită pentru emisiunea *gloria romanorum* (23), în care împăratul de la Constantinopolis este bine reprezentat. În cazul monedei (cat. nr. 273), aparținînd emisiunilor de tipul *gloria romanorum* (23) de la Constantinopolis, dar cu împăratul neprecizat, litera Γ din exergă este nesigură și s-ar putea, ținînd seama de grafia literelor păstrate din legenda reversului, să avem mai curînd de-a face cu o imitație dacă nu cu mîna unui gravor mai puțin priceput ori insuficient familiarizat cu grafia latină. Pe o altă monedă din emisiunea *gloria romanorum* (23), (cat. nr. 274), în exergă, după CONS pare a fi un punct în locul numărului officinei. Cum în cadrul emisiunii nu există θ ar putea fi o altă cifră defectuos imprimată datorită unei ștanțe defecte, un punct în această poziție neaflîndu-și rostul.

O problemă deosebită este ridicată de o monedă de tip *gloria romanorum* (23), (cat. nr. 290), emisă în numele lui Honorius într-un atelier ce nu s-a putut preciza și care are pe avers legendă de tip Honorius 2 : D N HONORIVS P F AVG, deoarece în monetăriile orientale, cele care emit tipul de revers în discuție, nu s-a folosit acest tip de legendă de avers, care, de altfel, așa cum rezultă din LRBC II, este utilizat destul de rar și numai în monetăria din Roma⁷. Dacă absența legendei de avers de tip 2 în atelierele orientale, unde se emite tipul *gloria romanorum* (23), se va verifica, va trebui să ne gîndim la o monedă de imitație, deși nimic din aparențele exemplarului nostru nu ar îndemna către o asemenea încheiere.

La un număr de monede din tezaurul de la Beștepe se observă utilizarea intenționată a unor flanuri mai mici decît ștanțele destinate emisiunilor respective. Fenomenul se sesizează începînd încă de la emisiunile de tip *fel temp reparatio* (e.g. cat. nr. 13) cu efigia lui Constantius II, continuă în perioada 364—378, de exemplu două piese cu efigia lui Valens, una la Alexandria (cat. nr. 42) și a doua cu atelierul neprecizat (43), fiind observat, de asemenea, pentru perioada 395—402, la o monedă emisă la Antiochia (cat. nr. 136) și la o alta dintr-un atelier neprecizat (cat. nr. 143). Din perioada 402—408 pot fi citate mai multe exemplare, toate fiind de tipul *gloria romanorum* (21) (e.g. cat. nr. 199, 211, 212, 213). Pentru perioada 408—423, fenomenul este observat chiar în atelierul monetar din capitala imperiului, atît pentru emisiunile de tip *gloria romanorum* (22) (vezi cat. nr. 247—250), cît și pentru emisiunile de tip *gloria romanorum* (23) (cat. nr. 257, 260, 269). Tot acum, folosirea flanurilor mai mici decît cele normale este atestată și în monetăriile din Nicomedia (cat. nr. 277) și Cyzicus (cat. nr. 279). Aceștia li se adaugă și un număr de exemplare cu atelierul neprecizat (e.g. cat. nr. 281, 282, 302),

⁷ LRBC II, p. 62, nr. 811, 816, 817, 823 și 824; acest tip de legendă este înregistrat în catalogul de referință numai pentru Roma și doar pentru anii 402—408. Exemplarul în discuție de tip *gloria romanorum* 23 este emis între anii 408—423.

ultima monedă amintită putînd fi, eventual, o imitație. Fenomenul era mai demult cunoscut în literatura de specialitate, fiind semnalat și de Newell în tezaurul de la Minturno⁸.

O altă categorie de monede care ne-a reținut atenția este reprezentată de monedele tăiate. Astfel o monedă de la Valens, cu revers *securitas reipublicae*, este tăiată în două (cat. nr. 40). În celelalte cazuri, întîlnim monede emise în anii 383—392, 395—402, 402—408 și 408—423, din al căror flan s-au tăiat cu dalta mici bucăți de metal (e.g. cat. nr. 85, 131, 137, 180, 275, 283). Într-un alt caz (cat. nr. 320) moneda pare a fi fost tăiată înainte de bătere, eventual pentru obținerea flanului caracteristic emisiunii *gloria romanorum* (23).

În ceea ce privește imitațiile am putut identifica doar zece exemplare sigure. Alte cîteva posibile au fost deja citate mai sus, în comentariul nostru. Socotind că o descriere mai amănunțită, în condițiile ilustrării materialului nostru nu își are rostul aici. Cea mai timpurie este o imitație după tipul *victoriae laetae princ perp*, din primul sfert al secolului IV e.n. Imitațiile după acest tip sînt bine cunoscute în zona Dunării de mijloc⁹ și pătrund și în Dobrogea¹⁰, unde a fost aflat și un tezaur constituit din astfel de piese¹¹. O altă imitație după tipul *fel temp reparatio* (FH)¹² este urmată de alte două imitații din vremea celor doi frați împărați Valentinianus I și Valens avînd ca prototipuri emisiunile *gloria romanorum* (8) și *securitas reipublicae*. Celelalte imitații concordă cu perioada în care prototipurile lor devin abundente în tezaurul de la Beștepe. Astfel găsim două imitații după tipul *salus reipublicae* (1, 2), apoi alte două pe flan mic după tipul *virtus exerciti* (2), emis între anii 395—402, tot pe flan mic, o altă imitație după tipul *concordia augg*, bătut între 402—408, și, în sfîrșit, ultima avînd ca prototip emisiunea *gloria romanorum* (23), cea mai recentă din tezaur¹³.

⁸ Edward T. Newell, *Two hoards from Minturno*, NNM, 60, 1933, p. 22; „many of these coins had in ancient times been roughly broken in two, in order that they might circulate as halves. The later coins, while not so worn, were crudely cut and badly struck on irregular and insufficiently large flans, with the result that nearly all their legends, as well as large portions of their types, are „off flan“.

⁹ Katalin Biro-Sey, *RIN*, XC, 1988, p. 329—348.

¹⁰ Imitații barbare din vremea imperiului tîrziu au fost aflate și în România; vezi W. Knechtel, *BSNR*, X, 1913, 19, p. 15—18; D. Tudor, *RIR*, XV, 4, 1946, p. 343—350. În Dobrogea, în tezaure, a fost aflată o imitație după tipul *victoriae laetae princ perp* în acumularea de nummia de la Măcin (325), Em. Condurachi, *Hrisovul*, I, 1941, extras, p. 19, cat. nr. 407; R. Ocșeanu, *Peuce*, X, (sub tipar), cat. nr. 598, precum și două imitații după tipul *fel temp reparatio* (FH) se găsesc în tezaurul de la Straja (378); A. Vertan, R. Ocșeanu, *Pontica*, XX, 1987, p. 164, cat. nr. 748 și 749. De asemenea, provenind din descoperiri izolate dobrogene sînt publicate imitații de V. Culică, *BSNR*, LXX—LXXIV, 1976—1980, 124—128, p. 253—260 și R. Ocșeanu, *Imitații barbare din colecția MINA Constanța (mss)*.

¹¹ G. Severeanu, *BSNR*, XX, 1925, 53—56, p. 8—16, dar autorul consideră tezaurul de la Anadolchioi ca alcătuit din imitații produse de populația traco-romană din Moesia Inferior.

¹² Două imitații de tip *fel temp reparatio* se găsesc în tezaurul de la Straja, vezi supra nota 10. Pentru o altă imitație de acest tip, provenind dintr-o aflare singulară, vezi la R. Ocșeanu, *op. cit.*, (mss).

¹³ Existența unor imitații după monedele de la sfîrșitul secolului IV este acum certă și în Occident: Pierre Bastien, *Le monnayage de l'atelier de Lyon. De règne de Jovien à la mort de Jovin* (364—413), Wetteren, 1987, p. 145—160; J.-P. Callu, *A Survey of Numismatic Research 1978—1984*, I, Londra, 1986, p. 288 „après 378, on entre, en ce domaine, dans une terra incognita“.

COMENTARIU STATISTIC

(Tabelele I, II și graficul I)

Monedele grecești autonome, care se întâlnesc în compoziția multor tezaure din acest veac și pentru care avem exemple și în Dobrogea¹⁴, lipsesc din tezaurul de la Beștepe. Din monedele anterioare secolului IV aflăm aici doar o singură piesă, de modul mic, emisă de cetatea Nicopolis ad Istrum, din provincia Moesia Inferior, în prima jumătate a veacului al III-lea e.n. Din totalul monedelor identificate, inclusiv imitațiile, ea reprezintă un procent de 0,28 care, pe ansamblul tezaurului, rămîne cu totul neglijabil. Prezența monedei din Nicopolis ad Istrum ar putea fi socotită aleatorie, dacă totuși nu ar semnala în tezaurele de epocă din imperiu o anumită stare cu repercusiuni în circulația monetară, știut fiind că există un procent oarecare de emisiuni din secolele I—III, care au reintrat în circulație în momentele de criză ale monedei mărunte din ultimul sfert al secolului IV e.n. și secolul V e.n. în Scythia Minor¹⁵.

Seria monedelor romane tîrzii din tezaurul de la Beștepe se deschide cu un exemplar emis la Treveri după aprilie 340, care reprezintă un procent de 0,29 din volumul calculat pentru cele 337 monede imperiale tîrzii precizate cronologic. Din etapa imediat următoare avem patru exemplare cu un procent de 1,18, la care dacă adăugăm și prima piesă, cronologic ceva mai timpurie, dar aparținînd ca tip emisiunilor occidentale din anii 342—348, vom obține un procent de 1,48 din total. Din anii 348—350 în tezaur se află o singură monedă de modul AE 3. Semnificația monedelor menționate pînă acum pentru masa monetară în circulație pe piața Scythiei Minor în primul sfert al secolului V e.n., reprezentînd un procent de doar 1,77 din volumul de monedă romană a tezaurului de la Beștepe este minimă. Acestea reprezintă acele monede mai vechi, de modul mic, rămase în circulație și acceptate încă datorită asemănării lor cu moneda curentă.

Sensibil mai numeroase, deși și acestea au trecut prin furcile citorva demonetizări, sînt monedele emise în ultimul deceniu de domnie al împăratului Constantius II, în total 28 de exemplare cu un procent de 8,30. Dintre acestea 10 monede sînt de modul AE 3 și de tip *fel temp reparatio* (FH) cu 2,96% din volum, iar 17 piese sînt de tip *spes reipublice* sau în procente 5,04. Atît prin creșterea bruscă a volumului de monedă la 5,04%, precum și prin cifra coeficientului monede/an care cu 4,25 se plasează ca însemnătate în economia acumulării monetare de la Beștepe pe locul IV, monedele de tip *spes*

¹⁴ O monedă elenistică se află în tezaurul de la Ulmetum, Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, E. Nicolae, *op. cit.*, p. 297, cat. nr. 1. Pentru exemple asemănătoare din restul imperiului, vezi *Ibidem*, p. 315, nota 7.

¹⁵ J. G. Milne, *N.C.*, 1926, p. 62—63; Em. Condurachi, *CNA*, 15, 1940, p. 218—226; *Idem*, *Balkanica*, 7, 1944, 1, p. 34—35. Pentru Scythia Minor sînt cunoscute tezaurele de la Medgidia (383—392), R. Ocheșeanu, A. Dumitrescu, *Pontica*, V, 1972, p. 527—346, și de la Strunga (378—395), Oct. Iliescu, *SCN*, II, 1958, p. 453, nr. 10. Cele două tezaure sînt acumulate și ascunse în provinciile în perioada imediat următoare dezastrului de la Adrianopolis din 378. Diferența dintre această grupă de acumulări monetare și tezaurele ascunse între anii 364—378 este marcată de structura omogenă a tezaurelor din vremea lui Valens, unde aflăm numai monede de epocă. Astfel, sînt de notat tezaurele Dobrogea-passim vezi R. Ocheșeanu, *Pontica*, 17, 1984, p. 136—150., și Strunga, A. Vertan, R. Ocheșeanu, *op. cit.*, p. 147—179, precum și tezaurele de la Tatlageac, care probabil datează din prima parte a domniei lui Valens, C. Buzădugan, *CNA*, 17, 1943, 127—128, p. 168—170, și Nalbant, C. Moisil, *BSNR*, 11, 1914, 22, p. 55, nr. 42.

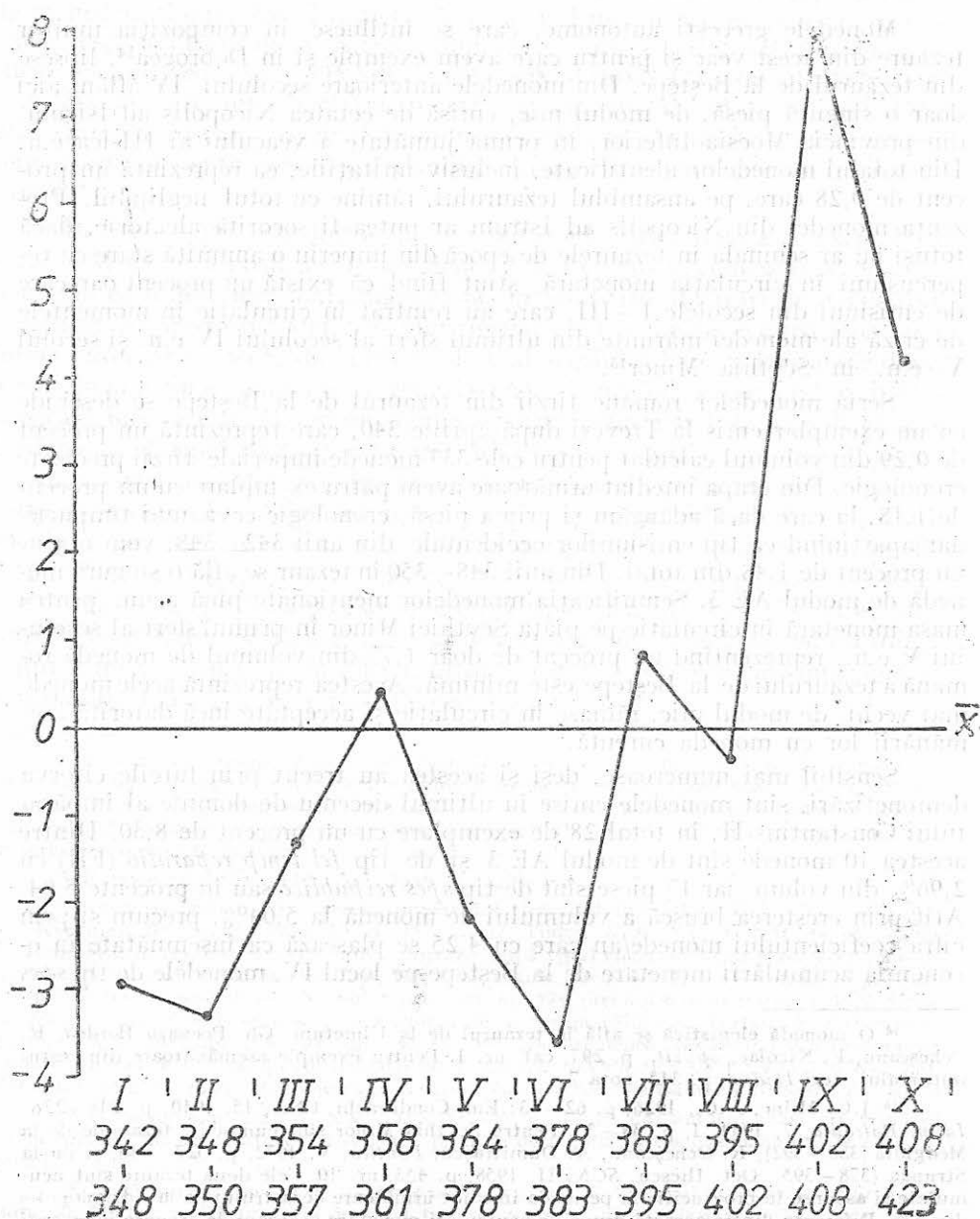

Fig. 1. Variația coeficienților monedă/an față de coeficientul mediu.

rei publice, deși ne găsim situați încă în categoria monedelor vechi, au o situație privilegiată care se explică prin faptul că modulul pieselor este foarte asemănător cu cel al monedelor emise după 383 e.n. Este adevărat că și mai numeroase sînt monedele emise în vremea domniei celor doi frați Valentinianus I și Valens, prezente în tezaur prin 24 de exemplare și cu un procentaj din volum de 7,12, dar coeficientul monede / an cu 1,60 se află doar pe locul VIII. Din anii 378—383, epocă de gravă penurie a monedei mărunte de bronz în Dobrogea caracteristică anilor ce au urmat dezastrului de la Adrianopolis¹⁶, în tezaurul de la Beștepe înregistrăm doar un singur exemplar¹⁷.

Așa cum am observat mai sus, în economia tezaurului monedele romane tirzii anterioare anului 383 nu au o pondere prea însemnată. Astfel, totalizînd procentajele volumului se obține doar 17,18%, în vreme ce un alt indicator important, pe care îl utilizăm aici, $\pm$ media coeficienților monede / an perioadă, se găsește, cu excepția coeficientului pentru anii 358—361, în zona negativă a diagramei: cotele înregistrate sînt de -2,98 pentru perioada 348—349, -3,31 pentru 348—350, -1,31 pentru 354—357, +0,44 pentru 358—361, -2,21 pentru 364—378 și -3,56 pentru 378—383.

Putem considera că doar după anul 383 monedele din tezaur încep să aibă o pondere efectivă pentru structura numerarului în circulație la data alcătuirii acumulării de la Beștepe. Într-adevăr, din anii 383—395 găsim 61 de exemplare sau un procent de 18,10 din volum¹⁸. Monedele emise în această perioadă ocupă poziția a III-a, cu o cifră a coeficientului monede / an de 4,69. În ceea ce privește dinamica în lanț, ritmul de creștere raportat la perioada precedentă este 1876%, cel mai mare înregistrat în cadrul tezaurului¹⁹, creștere care este de explicat prin slaba reprezentativitate a monedelor din perioada de criză cunoscută pe piața dobrogeană ce a urmat așezării goților la

¹⁶ Vezi *supra* nota 15. Pentru penuria de monedă mărunță în perioada 378—383, vezi Gh. Poenaru Bordea, Vasile Darbu, *Dacia*, NS, XIV, 1970, p. 251—295, iar pentru situația din Scythia Minor, Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, E. Nicolae, *Numizmatica*, VII, Zagreb, p. 26—45, = SCN, IX, 1989, p. 53—73, vezi în special tabelele I, III, IV, V și VI, unde indicele de penetrare înregistrează următoarele valori calculate pentru anii 378—395: Axiopolis, 0,76; Histria, 1,00; Troesmis, 0,29; Tropaeum Traiani, 2,58; Dobrogea de nord, 0,76, indici în genere de cel puțin două ori mai scăzuți decît indicii perioadei precedente. Pentru Dobrogea de nord situația este discutată de Gh. Poenaru Bordea, V.H. Baumann, *Peuce*, IV, 1973—1975, p. 133—183.

¹⁷ Cat. nr. 59; tot o singură monedă și la Ulmetum, Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, E. Nicolae, *op. cit.*, RIN, X, 1988, p. 300, cat. nr. 19.

¹⁸ În depozitele monetare Tomis *intra muros* (402), R. Ocheșeanu, *BSNR*, LXVII—LXIX, 1973—1975, 121—123, p. 108 și Tomis *extra muros* (402), R. Ocheșeanu, P.I. Dicu, *BSNR*, LXXV—LXXVI, 1981—1982, 129—130, p. 452, procentele înregistrate sînt 0. Dar în tezaurul de la Ulmetum, Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, E. Nicolae, *op. cit.*, p. 326, procentul înregistrat este de 23,57%.

¹⁹ Reflectînd acciași lipsă a numerarului din etapa anterioară, 378—383, pe piețele Scythiei Minor, cota procentuală a ritmului de creștere cunoaște în tezaurul de la Ulmetum o cotă de 1012%, de asemenea și aici cea mai înaltă, Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, E. Nicolae, *op. cit.*, p. 326. Dar lipsa monedelor emise între anii 378—395 în acumulările monetare de la Constanța, încheiate la cumpăna secolelor IV—V d. Cr., ar putea lăsa deschisă posibilitatea ca piața monetară dobrogeană să fie afectată de evenimentele politico-militare din anii '70 și '80 derulate în Peninsula Balcanică și ca numerarul emis sub domnia lui Theodosius cel Mare să pătrundă masiv în Dobrogea doar mai tîrziu, în primul sfert al secolului V, așa cum s-ar putea interpreta din datele oferite de structura tezaurilor de la Beștepe, Topraichioi V și Ulmetum. Dar trebuie să precizăm că, în cadrul studiilor monedelor izolate, perioada 383—395 este încă destul de bine reprezentată. Pentru comparații vezi cotele înscrise în tabelele I, III, IV, V și VI din Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, E. Nicolae, *SCN*, IX, 1989, p. 59 și 62—63, unde este înfățișată o imagine sugestivă a circulației monedei de bronz în Scythia Minor.

TABELUL I

Perioada	Total monede	% din total	% din total monede romane precizate (137)	Durata perioadei	Monede an	% din total coeficienti monede / an	% din coeficient monede / an al perioadei precedente	± în raport cu media coeficientilor
Monede grecești	1	0,28	—	—	—	—	—	—
342—348	5	1,43	1,48	6	0,83	2,17	—	—2,98
348—350	1	0,28	0,29	2	0,50	1,31	60,24	—3,31
354—357	10	2,86	2,96	4	2,50	6,55	500,00	—1,31
358—361	17	4,87	5,04	4	4,25	11,14	170,00	+0,44
364—378	24	6,87	7,12	15	1,60	4,19	37,64	—2,21
378—383	1	0,28	0,29	4	0,25	0,65	15,62	—3,56
383—395	61	17,47	18,10	13	4,69	12,29	1 876,00	+0,88
395—402	25	7,16	7,41	7	3,57	9,35	76,11	—0,24
402—408	71	20,34	21,06	6	11,83	31,00	331,37	+8,02
408—423	122	34,95	36,20	15	8,13	21,31	68,72	+4,32
insuficient precizate 375—423	1	0,28	—	—	—	—	—	—
imitații barbare	10	2,86	—	—	—	—	—	—
TOTAL	349				38,15			

sud de Dunăre, ca *foederati* ai imperiului²⁰. Față de media coeficienților monede / an această perioadă se plasează în cadranul pozitiv cu o cotă destul de scăzută: +0,88.

Pentru anii imediat următori, 395–402, aflăm în tezaur un număr de 25 de exemplare reprezentând un procent de 7,41, care în comparație cu cota procentului cunoscută pentru etapa precedentă înregistrează o scădere aprecia-bilă. Situația este reflectată și de coeficientul monede / an de numai 3,57, precum și de faptul că față de media coeficienților în acest caz ne plasăm ușor în zona negativă cu o cotă de -0,25, chiar sub coeficientul de +0,44 înregistrat pentru emisiunile de tip *spes rei publicae*. Urmează însă etapa 402–408 cu 71 de monede și 21,06%, care înregistrează pentru tezaurul de la Beștepe și cel mai mare coeficient monede / an de 11,83, precum și un remarcabil +8,02 față de media coeficienților, cotă care în acest tezaur constituie și vârful de maxim al diagramei. Etapa 408–423, cu 122 monede și 36,20%, cel mai mare volum de monedă înregistrat în acumularea monetară de la Beștepe, are însă cifra coeficientului monede / an mai mică decât cea a etapei precedente, oferind doar un 8,13 și respectiv un +4,32 în coloana $\pm$ media coeficienților. Procentele și valorile coeficienților sînt firești, dacă ne gîndim că ne aflăm în fața monedelor ce aparțin ultimelor două perioade prezentate în tezaur, fapt care ar indica, în acest caz, o pătrundere relativ rapidă a numerarului de curînd emis pe piața monetară a provinciei Scythia Minor. Monedele emise după 402 reprezintă 57,26% din volumul de monedă teaurizată la Beștepe.

Se poate considera că raportul dintre monedele mai vechi rămase în circulație și noile emisiuni penetrate, sau altfel spus, structura numerarului în circulație pe o anumită piață monetară este reflectată în bună măsură de structura tezaurilor de epocă. Un răspuns valabil din punct de vedere științific implică însă răspunsuri la două întrebări, și anume în ce măsură un tezaur oglindește prin structura sa caracteristicile generale ale circulației din provincie în raport cu trăsăturile specifice locale și cum pot fi acestea departajate. Metodologic, singurul mijloc de analiză de care dispunem constă în compararea indicatorilor statistici cferiți de un număr cît mai mare de tezaure din epocă și în final întocmirea unui model numismatic, un *tezaur tip*²¹. Din păcate, în acest stadiu, pentru Dobrogea sfîrșitului primului sfert al secolului V e.n. nu cunoaștem, exceptînd tezaurul de la Beștepe, decît un mic depozit monetar, compus din 36 de monede, tezaurul Topraichioi V, care a fost descoperit în ultimii ani lingă Babadag, tot în nordul provinciei, într-o fortăreață romană tîrzie²². Astfel, pentru a dispune de un material comparativ ceva mai bogat, în care să se reflecte realitățile monetare dobro-gene, am socotit util să apelăm aici și la datele statistice oferite de un te-

²⁰ I. Barnea, în R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, II, 1968, p. 402–405. Numismatic, perioada anilor următori dezastrului din august 378 este ilustrat pînă acum în Dobroges de tezaurele de la Medgidia și Strunga, vezi *supra* nota 15.

²¹ Pentru *tezaur tip* vezi R. Reece, *Pact*, V, 1981, p. 299–308. Independent, în cercetarea românească au fost alcătuite *tezaure-tip* pentru studierea denarilor romani republicani penetrați în Dacia, R. Ocheșeanu, *CAB*, III, 1981, p. 56–92, *Idem*, *CAB*, IV, (sub tipar); Gh. Poenaru Bordea, M. Cojocărescu, *SCN*, VIII, 1984, p. 53–75; iar pentru descoperirile de tezaure cu drahme din Apollonia și Dyrhachium o încercare la N. Conovici, *BSNR*, LXXVII–LXXIX, 1983–1985, 131–133, p. 69–88. Pentru Dobrogea secolelor IV–V d. Cr. s-au întocmit și au fost publicate modele matematico-statistice privind descoperirile izolate doar pentru anumite perioade. E.g. R. Ocheșeanu, *Peuce*, X, (sub tipar), anii 318–324; *Idem*, *BSNR*, LXXV–LXXVI, 1981–1982, 129–130, p. 209–235, anii 330–348; *Pontica*, XX, 1987, p. 147–179, anii 364–378 și pentru secolul V d. Cr. Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, *Circulația monedei de bronz la Tomis în secolul V (395–498)*, (mss)

²² Gh. Poenaru Bordea, *Peuce*, X, (sub tipar).

zaur alcătuit din 144 monede identificate și care se încheie însă ceva mai târziu, în anii '40 ai secolului, tezaurul de la Ulmetum.

Ca primă constatare, volumul monedelor anterioare anului 383, care au rămas în circulație pe piețele monetare din Scythia Minor, prezintă un procentaj scăzut la tezaurizare, procentaj depășind însă pragul de reprezentativitate de 10%, pe care l-am considerat rezonabil pentru cercetările noastre privind secolele IV—V²³. Astfel, pentru Ulmetum înregistrăm un 12,11%, numai pentru monedele romane, în Topraichioi V găsim un 16,65%, iar la Beștepe 17,18%. Procentele obținute sînt destul de apropiate între ele și în această situație considerăm că nu ar fi prea utilă o comparare mai amănunțită a comportamentului monedelor din fiecare grupă cronologică în tezaurele disponibile pentru cercetarea noastră.

TABELUL II

Perioada	Beștepe		Topraichioi V		Ulmetum	
	% din total coeficienți monede / an	± în raport cu media coeficienți	% din total coeficienți monede / an	± în raport cu media coeficienți	% din total coeficienți monede / an	± în raport cu media coeficienți
383—395	12,29	+0,88	23,46	+0,33	18,74	+1,31
395—402	9,35	—0,24	11,73	—0,09	7,40	—0,22
402—408	31,00	+8,02	32,40	+0,65	20,96	+1,61
408—423	21,31	+4,32	16,75	+0,09	15,77	+0,91

Pentru a putea compara între ele situațiile surprinse în cele trei tezaure în discuție, socotim că cel mai relevant indicator statistic la care putem apela este expresia în procente a coeficientului monede/an și la locul pe care îl ocupă acesta pe ansamblul anilor 383—423.

Prima perioadă reprezentativă pentru cele trei acumulări monetare este perioada anilor 383—395. Astfel, aflăm pentru Ulmetum un 18,74%, pentru Topraichioi V un 23,46%, dar la Beștepe întâlnim un procent mult mai scăzut de doar 12,29%. Totuși în raport cu indicatorul $\pm$ media coeficienților monede/an situația de la Beștepe cu +0,88 se apropie de cea de la Topraichioi V, unde este de +0,33, în vreme ce la Ulmetum, tezaur ceva mai târziu și care a fost alcătuit în plină epocă de dominare a monedelor de modul AE 4, se înregistrează o cotă de +1,31, care aici este de explicat prin preferarea la tezaurizare a monedelor de modul foarte mic.

Pentru perioada 395—402 se constată o reprezentativitate ceva mai scăzută a emisiunilor respective. Sînt înregistrate procente de 7,40 la Ulmetum, 11,73 la Topraichioi V și 9,35 la Beștepe, valori destul de apropiate între ele. Și cotele înregistrate față de media coeficienților monede/an se plasează în registrul negativ în toate cele trei cazuri, cu —0,22 la Ulmetum, —0,09 la Topraichioi V și —0,24 la Beștepe. Din cifrele amintite mai sus reiese foarte limpede că în această perioadă se produce o scădere masivă a intrărilor de numerar nou emis în provincia de la gurile Dunării. Această

²³ Pentru pragul de reprezentativitate statistică aplicată în numismatică la R. Ocheșeanu, *Circulația monetară la Dunărea de Jos între anii 270—498*, (mss).

situație este reliefată în cele trei tezaure și de indicatorul % din coeficientul etapei anterioare, care pentru acumulările monetare de la Ulmetum, Topraichioi V și Beștepe înregistrează procente de 39,42, 50,00 și respectiv 76,11²⁴.

Monedele emise în perioada 402—408 sînt bine reprezentate la nivelul indicatorului % monede/an. Într-adevăr, cotele atinse acum cu 20,96% la Ulmetum, 32,40% la Topraichioi V și 31,00% la Beștepe sînt cele mai înalte, situîndu-se în toate cele trei tezaure pe primul loc, și dînd, normal, și cea mai înaltă valoare față de media coeficienților +0,65 la Topraichioi V și +8,02 la Beștepe. De asemenea se înregistrează și o creștere notabilă a procentajului la indicatorul % în raport cu coeficientul monede/an al etapei anterioare. Astfel aflăm la Ulmetum 283,00%, la Topraichioi 276,19%, iar la Beștepe 331,37%.

Ultima perioadă analizată aici, perioada anilor 408—423, cu precizarea că la Ulmetum monedele post 423 reprezintă un volum cumulat de 23,60%, la nivelul procentului mediei coeficienților monede/an oferă valori ridicate în toate cele trei tezaure studiate. Găsim cote de 15,77% la Ulmetum, de 16,75% la Topraichioi V și de 21,31% la Beștepe, toate ca valoare fiind relativ apropiate între ele, dar în certă scădere față de perioada anterioară. Indicatorul $\pm$ față de media coeficienților se plasează în registrul pozitiv cu un remarcabil +4,32 la Beștepe, în vreme ce pentru Ulmetum și Topraichioi V nu aflăm decît un +0,91 și respectiv un +0,09.

ATELIERE MONETARE

(Tabelele III—V)

În tezaurul de la Beștepe sînt prezente monede din 11 monetării imperiale. Pe primul loc se află monetăria diocezană a Scythiei Minor, atelierul monetar din Constantinopolis cu o treime din monedele cu atelier precizat, respectiv 59 de exemplare și 32,77%. La mare distanță urmează atelierul din Nicomedia din care provin 31 de monede reprezentînd un procent de 17,22. Pe locurile III și IV, aproape la egalitate se găsesc monetăriile din Heraclea și Cyzicus cu cîte 24 și 23 monede și respectiv cu procente de 13,33 și 12,77. Celelalte monetării au în tezaurul de la Beștepe o prezență mult mai redusă, fiecare în parte situîndu-se sub pragul de reprezentativitate de 10%. Mai aproape de acesta sînt monetăria din Roma cu 15 exemplare și 8,33% și cea din Antiochia cu 13 exemplare și 7,22%. Monetăriile

²⁴ Cele trei tezaure în discuție sînt constituite în perioada de dominare a numerarului de format AE 3 redus și AE 4. Cum monedele anilor 395—402 sînt de format AE 3, probabil că acestea nu mai erau preferate la tezaurizare, dar scăderea masivă a intrărilor de numerar nou emis în provincie este sugerată de structura celor două tezaure constănțene Tomis *intra muros* și Tomis *extra muros* unde procentele sînt de 5 și 10 din volumul total de monedă tezaurizată, R. Ocheșeanu, P.I. Dicu, *op. cit.*, p. 452, tabel I. Pentru compararea indiciilor de penetrație din descoperirile izolate dobrogene, vezi eșantioanele pentru anii 270—450 de la Axiopolis, Histria, Troesmis, Tropaeum Traiani, Dobrogea de nord, Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, E. Nicolae, *op. cit.*, p. 59 și 62—63, iar pentru Tomis, în anii 395—498, Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, *op. cit.*, (mss). Totuși pentru clarificarea problemei sînt necesare noi descoperiri de acumulări monetare încheiate în etapa 395—402.

care înregistrează procente sub 5 sînt Thessalonica cu șapte monede și 3,88%, Alexandria cu patru exemplare și 2,22%, Aquileia cu două piese și 1,11% și, în sfîrșit, cu cîte o monedă și respectiv 0,55% îndepărtatele monetării din Treveri și Arelate.

Se constată lesne contribuția substanțială a atelierelor din Propontida cu un procentaj cumulat de monedă de 76,12%, la care se adaugă emisiunile din Thessalonica, atelier al cărui aport modest se datorează și închiderii monetăriei egeene între anii 393—408. Atelierele occidentale oferă acumularii monetare de la Beștepe un număr de 15 monede și un procent de 10,55. Dar, în rîndul acestor monetării, aportul Romei este hotărîtor. De altfel, arătăm recent că, spre deosebire de celelalte ateliere din occidentul imperiului, a căror prezență este mai mult sau mai puțin întîmplătoare în Dobrogea, atelierul monetar din Cetatea Eternă are un anumit rol și pondere și în cadrul descoperirilor izolate din Scythia Minor, unde consideram de curînd că monedele sale reflectă mișcarea oamenilor între gurile Dunării și Italia, indicînd numismatic un fenomen religios, cel al legăturilor comunităților creștine de la Dunărea de jos la Biserica Romană²⁵. Cele două ateliere din sudul imperiului, Antiochia și Alexandria, cu 17 exemplare și 9,44% sînt prezente atît în tezaure cît și în descoperiri izolate, dovedind legăturile continue, dar de intensitate relativ redusă cu lumea Mediteranei orientale²⁶.

În mare, repartitia pe ateliere este foarte apropiată de cea consemnate de noi pentru tezaurul de la Ulmetum, cu precizarea că acolo monetăria din Cyzicus se află pe primul loc, iar Roma se găsește la egalitate cu Heraclea și foarte aproape de Nicomedia²⁷. Situația din tezaurul de la Topraichioi este asemănătoare cu cea înregistrată la Beștepe, în sensul că cele trei ateliere mari din Propontida, Constantinopolis, Cyzicus și Nicomedia oferă o cifră de 72%.

Cu mult mai utilă pentru cunoașterea realităților de pe piața monetară a Scythiei Minor rămîne investigarea modului în care este făcută repartitia pe ateliere a emisiunilor din perioadele cuprinse între anii 383—423. În acest scop vom încerca să comparăm și interpretăm informațiile oferite de tezaurele de la Beștepe și Ulmetum cu cele obținute prin prelucrarea datelor oferite de descoperirile izolate din Dobrogea²⁸ și în special din așezările de la Troesmis, Axiopolis, Tomis și Tropaeum Traiani²⁹.

O primă privire de ansamblu ne este oferită de repartitia monetăriilor în descoperirile dobrogene din anii 378—395 și 395—423/5. Astfel pentru anii 378—395 se consemnează următorul tablou. Din monetăriile occidentale sînt prezente în Dobrogea Arelate, Roma, Aquileia și Siscia care au o pon-

²⁵ I. Barnea, în *L'Adriatico tra Mediterraneo e penisola balcanica nell' antichità* (Lecce-Matera, 21—22 Ottombre 1973), Taranto, 1989, p. 275—283. Pentru reflectarea numismatică a fenomenului vezi Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, E. Nicolae, *op. cit.*, p. 324—325.

²⁶ I. Barnea, *Pontica*, V, 1972, p. 251—262.

²⁷ Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, E. Nicolae, *op. cit.*, p. 318—319.

²⁸ R. Ocheșeanu, *op. cit.*, (mss).

²⁹ R. Ocheșeanu, *op. cit.*, (mss). Deocamdată vezi Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, E. Nicolae, *op. cit.*, p. 328, tabelul III.

³⁰ Troesmis, E. Oberländer-Târnoveanu, *Peuce*, VIII, 1980, p. 248—280; pentru Axiopolis, Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, E. Nicolae, *op. cit.*, p. 26—45 = *op. cit.*, p. 53—75; Tomis, Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, *op. cit.*, (mss); Tropaeum Traiani, Al. Barnea, R. Ocheșeanu, *Tropaeum Traiani III, Descoperirile monetare*, (mss), și pentru Dobrogea de nord, Gh. Poenaru Bordea, V.H. Baumann, *op. cit.*, p. 133—173.

TABELUL III

Monetăria	342—348	348—350	354—357	358—361	364—378	378—383	383—395	395—402	402—408	408—423	Total	Ponderea monetărilor ca medie a fr(r) cumu- pe per
Treveri	1 33,33										1 0,55	3,33
Arelate							1 2,50				1 0,55	0,25
Roma				1 33,33	2 25,00		2 5,00		3 7,00	7 10,93	15 8,33	8,17
Aquileia							2 5,00				2 1,11	0,50
Thessalonica					1 12,50		4 10,00			2 3,12	7 3,88	2,56
Heraclea							4 10,00	1 6,25		19 29,68	24 13,33	4,59
Constantino- polis	1 33,33		3 75,00		2 25,00	1 1100,00	11 27,50	5 31,25	6 15,00	30 46,87	59 32,77	35,39
Nicomedia					1 12,50		8 20,00	3 18,75	16 40,00	3 4,68	31 17,22	9,59
Cyzicus		1 100,00	1 25,00				2 5,00	4 25,00	12 30,00	3 4,68	23 12,77	18,96
Antiochia	1 33,33			1 33,33	1 12,50		6 15,00	3 18,75	1 2,50		13 7,22	11,54
Alexandria				1 33,33	1 12,50				2 5,00		4 2,22	5,08
Occident											19 10,55	
Propontida											144 80,00	
Șud											17 9,44	
Total	3	1	4	3	8	1	40	16	40	94	180	

TABELUL IV

Monetării	378—395				395—423/5			
	Monede		Localități		Monede		Localități	
	Număr de monede	% din total	Număr de aşezări (28)	% din total	Număr de monede	% din total	Număr de aşezări (25)	% din total
Treveri	—	—	—	—	1	0,34	1	4
Arelate	1	0,24	1	3,57	—	—	—	—
Roma	1	0,24	1	3,57	4	1,36	3	12
Aquileia	7	1,71	5	17,85	—	—	—	—
Siscia	34	8,33	13	46,42	—	—	—	—
Thessalonica	30	7,35	9	32,14	4	13,6	2	8
Heraclea	42	10,29	11	39,28	22	7,48	8	32
Constantinopolis	169	41,42	20	71,42	137	46,59	19	76
Nicomedia	47	11,51	14	50,00	29	9,86	11	44
Cyzicus	60	14,70	14	50,00	83	28,23	15	60
Antiochia	13	3,18	5	17,85	8	2,72	5	10
Alexandria	4	0,98	3	10,71	6	2,04	5	10
Total	408				294			

dere cumulată de 10,52%. Cea mai puternică prezență pe piața monetară dobrogeană, cum era de așteptat, o înregistrează monetăriile din Propontida, Heraclea, Constantinopolis, Nicomedia și Cyzicus, la care dacă adăugăm și atelierul din Thessalonica, vom avea o cotă de 85,27%. Monetăriile din sud, Antiochia și Alexandria, au în descoperirile din Scythia Minor o prezență foarte redusă, mai scăzută chiar decât a monetăriilor occidentale, oferind doar o cotă de 4,16%. Cum era de așteptat atelierul monetar din Noua Romă, atelierul diocesan al Thraciei, este cel mai bine reprezentat în Dobrogea anilor 378—395. Producția monetăriei din Constantinopolis oferă un substanțial 41,42% din numerarul în circulație pe piețele dobrogene, fiind prezență în 20 din cele 28 de loturi recenzate. În ordine, următoarele trei ateliere sînt Cyzicus cu 14,70%, Nicomedia cu 11,51% și Heraclea cu 10,29%. În pozițiile inferioare, cu excepția atelierelor monetare balcanice, Siscia și Thessalonica, care înregistrează procente de 8,33 și respectiv 7,35 destul de apropiate de pragul de 10%, celelalte monetării oferă cote sub 5%.

Pentru anii 395—423/5 situația numerarului dobrogean din punct de vedere al repartiției pe monetării suferă schimbări notabile față de tabloul înregistrat pentru perioada precedentă, reflectînd schimbările profunde ce se petrec în viața politică și economică după 395. Astfel, monetăriile occidentale oferă un procent de numai 1,70, iar monetăriile din sud 4,76, procente care ar indica pentru Dobrogea o prezență aleatorie a acestora. Acum, cele

patru monetării din Propontida, cu o cotă de 92,17%, oferă pieței Scythiei Minor quasitotalitatea numerarului. Monetăria diocezană pentru provincia de la gurile Dunării, atelierul din capitala imperiului răsăritean, este prezentă cu aproape jumătate din numerarul penetrat, înregistrând o cotă de 46,59%. În ordine urmează Cyzicus, cu 28,23% ori aproape o treime din monede, rolul său crescînd în această etapă și apoi Nicomedia și Heraclea cu cîte 9,86% și 7,48%. Atelierul egeean, Thessalonica oferă doar 1,36%. Trebuie însă să arătăm aici că datele oferite de descoperirile izolate din Dobrogea au fost prelucrate cu mult timp înainte de a observa în tezaurul de la Ulmetum caracteristica definitorie a emisiunilor de tip gloria romanorum (22 și 23) de la Heraclea, care permite acum atribuirea unor din monedele cu exerga ilizibilă ce aparțin celor două emisiuni amintite mai sus acestui atelier monetar, fapt care va oferi o pondere mai însemnată Heracleei în statistici în detrimentul celorlalte monetării orientale. Și această situație trebuie avută în vedere la utilizarea datelor statistice prezentate mai sus.

Avînd acum o imagine globală a modului în care este repartizat numerarul pe monetării și ponderea fiecăreia în Dobrogea, vom încerca să circumstanțiem mai bine observațiile noastre asupra monetărilor prezente în circulația de pe piața monetară a Scythiei Minor, operînd cu perioade de timp mai restrînse.

Din anii 383—395 în tezaurul de la Beștepe se află material provenind de la un număr de nouă monetării, fiind reprezentate toate cele trei grupe de ateliere monetare. Astfel, monetăriile din vestul imperiului sînt prezente prin monedele emise de Arelate, Roma și Aquileia, care totalizează împreună un procentaj de 12,5. Dintre atelierele sudice nu este prezentă decît monetăria din Antiochia cu șase monede și un procent de 15. Datorită faptului că numărul monedelor cu atelierul precizat în tezaurul de la Ulmetum este mult mai mic, ponderea fiecărei monede luată în calcul este mult mai mare astfel că atelierele din occident înregistrează un 27,77%, cu Roma și Aquileia, iar cele din Mediterana Orientală, Antiochia și Alexandria o cotă de 16,66%. Atelierele din Propontida, la care adăugăm și Thessalonica oferă cel mai mare număr de monede atît la Beștepe cît și la Ulmetum, unde ating cote de 72,50% și respectiv de 55, 55%. În amîndouă tezaure principalul atelier monetar rămîne Constantinopolis, dar care în această etapă înregistrează valori mult mai scăzute decît cota oferită de descoperirile izolate din Dobrogea anilor 378—395, cu 27,50% la Beștepe și 16,66% la Ulmetum. Pe cel de al doilea loc în acumularea monetară de la Beștepe se plasează Nicomedia, în vreme ce în tezaurul de la Ulmetum tot pe primul loc mai găsim și monetăriile din Thessalonica și Roma tot cu cîte 16,66%, la egalitate cu monetăria diocezană. Spre deosebire de situația înregistrată pe ansamblul descoperirilor izolate pentru această vreme, locul monetăriei din Cyzicus în amîndouă depozite monetare rămîne minor.

Etapă anilor 395—402 înregistrează schimbări importante. Astfel în cele două tezaure dispar monedele emise în atelierele imperiului de apus. Aceiași situație o întîlnim și în cazul descoperirilor izolate din cele patru așezări dobrogene mai importante pe care le-am avut în vedere aici. Dar trebuie să amintim că în micul depozit Topraichioi V, singura monedă, din această etapă, cu atelierul precizat aparține monetăriei din Aquileia. Putem considera că această situație de ordin numismatic reflectă împărțirea imperiului între cei doi fii ai împăratului Theodosius cel Mare. Monetăriile

din sud, rămase în imperiul oriental, continuă să fie sporadic prezente în descoperiri. Astfel, Antiochia este reprezentată cu monede în depozitul de la Beștepe unde aflăm un 18,75%, procent destul de ridicat, dar mai mic decât cel înregistrat pentru Alexandria, 25%, în tezaurul de la Ulmetum. Cum materialul monetar de la Tomis este mult mai bogat³⁰, întâlnim aici și două piese din Antiochia reprezentând o cotă de 6,89%. Aproape singura sursă de numerar devine în acești ani grupul monetărilor din Propontida, în cadrul căruia se detașează net Constantinopolis cu 31,25% la Beștepe, 50% la Ulmetum, iar în așezări cu 66,66% la Axiopolis, 48,27% Tomis, 85,71% la Troesmis, dar cu numai 28,57% la Tropaeum Traiani. Monetăria din Cyzicus aflată pe locul II în tezaurul de la Beștepe se plasează pe același loc atât la Tomis cu 24,13%, cât și la Tropaeum Traiani cu 33,33%. Tot atât de importantă pentru alimentarea piețelor din Scythia Minor cu numerar este monetăria din Nicomedia, bine reprezentată atât în depozitul de la Beștepe, cât și în cetățile Tomis, Troesmis și Tropaeum Traiani. Un loc mai modest îl ocupă Heraclea, ale cărei emisiuni sînt prezente atât în cele două acumulări monetare de la Beștepe și Ulmetum, cât și în descoperirile izolate de la Tomis și Axiopolis.

Pentru anii 402—408, tabloul suferă unele modificări față de perioada precedentă. Reapar atât în cele două tezaure analizate aici, precum și în descoperirile monetare monedele atelierului din Cetatea Eternă. În tezaurul de la Ulmetum monetăria din Roma realizează o cotă de 25%, dar la Beștepe doar 7,50%, în vreme ce la Tomis, în descoperiri izolate un important 17,14%. Pentru prima oară, după mai multe decenii, atelierul monetar din capitala imperiului răsăritean nu mai ocupă primul loc în numerarul dobrogean. La Ulmetum nu este înregistrată prezența sa, iar în tezaurul de la Beștepe emisiunile sale nu ocupă decât locul III, cu doar 15%. Din cele patru cetăți discutate aici, numai la Tomis întâlnim monede emise de Constantinopolis, numărul lor fiind pe jumătatea celor emise de Cyzicus. Dacă în tezaurele de la Beștepe și Topraichioi V aflăm acum pe primul loc monedele Nicomediei cu 40%, urmate de Cyzicus cu o cotă de 30% și respectiv 20%, în tezaurul de la Ulmetum pe primul loc se plasează Cyzicus cu 41,66%, în vreme ce Nicomedia este situată pe ultimul loc cu 8,33%, după Roma și Alexandria. Situația înregistrată la Ulmetum este confirmată și de descoperirile izolate, unde, în trei cetăți avute în vedere în această etapă, Axiopolis fiind lipsit de monede cu atelierul precizat, pe primul loc se află Cyzicus, în timp ce produsele atelierului din Nicomedia sînt absente. În tezaurul de la Beștepe, unde monetăria din Nicomedia ocupă primul loc considerăm că se reflectă o situație singulară, în contradicție cu ceea ce cunoaștem acum și pentru care ar trebui căutată o explicație, eventual, în istoricul acumulării. Nici monetăria din Heraclea nu se află într-o situație mai bună. Emisiunile ei lipsesc din tezaurele de la Ulmetum și Beștepe, iar în descoperirile izolate nu le întâlnim decât la Tropaeum Traiani. Monetăriile

³⁰ Gh. Pecanu Bordea, R. Ocheșanu, *op. cit.*, (mss), eșantionul tomitan, avînd un număr de 195 exemplare pentru perioada 395—498, este cel mai bogat eșantion dobrogean pe care îl avem pînă la prezent statistic în acest stadiu al cercetărilor. Pentru perioada 395—498, la Tropaeum Traiani, eșantionul studiat este compus din 111 monede. Considerăm necesar, pentru comparații utile, să dăm aici structura eșantionului tomitan pe etape. 395—402: număr de monede — 62, % din total eșantion — 31,79%, indice monede/an — 8,85; 402—408: 32, 16,41%, 5,33; 408—423/5: 34, 17,43%, 2; 425—450: 50, 25,64%, 2; 450—457: 5, 2,56%, 0,83; 457—474: 5, 2,56%, 0,29; 474—491: 7, 3,58%, 0,41; 492—498/518: 0; dar nummia cu monograma lui Anastasius I sînt semnalati pentru Tomis între monedele păstrate la cabinetul numismatic al Institutului de arheologie București.

din sud, Antiochia și Alexandria sînt semnalate atît în tezaure, la Beștepe cele două ateliere cumulînd o cota de 7,50%, la Ulmetum aflăm Alexandria cu un procentaj de 25, iar în descoperirile izolate la Tomis numai Antiochia, cu o cotă de 7,14%, valoare înregistrată fiind mai apropiată de cea a atelierelor sudice din tezaurul de la Beștepe.

Statistica pentru ultima etapă analizată aici, anii 408—423, cum arătam mai sus, este distorsionată, datorită imposibilității de a departaja deocamdată emisiunile specifice Heraclei din masa exemplarelor cu atelier neprecizat la monedele provenind din descoperiri izolate. În tezaurele de la Ulmetum și Beștepe găsim din nou monede emise de Roma, singura monetărie occidentală, cu valori de 10,93% la Beștepe și de 7,14% la Ulmetum. De asemenea sînt semnalate monede emise de Thessalonica, atelier redeschis de Theodosius II, atît în cele două acumulări monetare cît și în descoperiri izolate, la Tomis. Valorile înregistrate sînt însă destul de mici, 3,12% la Beștepe și 7,14% la Ulmetum, dar 20% la Tomis. Datorită posibilității atribuirii unor monede cu exerga ilizibilă atelierului din Heraclea, această monetărie cunoaște în tezaure cote însemnate, de 29,68% la Beștepe, unde ocupă locul II și de 42,85% la Ulmetum, unde se plasează pe primul loc. În descoperirile izolate monetăria heracleotă este prezentă doar la Tomis cu o cotă de 20%. Atelierul monetar din capitala imperiului de răsărit se află pe primul loc în tezaurul de la Beștepe cu 46,87% și pe locul II, cu o cotă puțin mai scăzută decît a Heracleei, 35,71% în acumularea monetară de la Ulmetum. Importanța monetăriei din Constantinopol pentru Dobrogea este relevată și prin prezența emisiunilor sale în descoperirile de la Axiopolis, Tomis și Tropaeum Traiani. Atelierele din Cyzicus și Nicomedia sînt mai slab reprezentate. Astfel, în tezaurul de la Beștepe acestea cumulează o cotă 9,37%, în schimb, la Ulmetum nu este prezentă decît Nicomedia cu 7,14%. În descoperirile izolate aflăm monede emise de Nicomedia la Tomis Tropaeum Traiani și Troesmis cu cote foarte ridicate, datorită puținelor monede cu atelierul precizat întabulate. Emisiunile atelierelor din sud, Antiochia și Alexandria lipsesc atît în tezaure cît și în descoperirile izolate.

Imitațiile aflate în tezaurul de la Beștepe nu au fost atribuite unor perioade cronologice precise, chiar dacă considerăm și avem argumente în acest sens, că imitațiile sînt realizate în epocă de falsificatorii din imperiu sau în atelierele populațiilor barbare de dincolo de hotarele sale, poate imediat după ce prototipul începe să devină abundent pe piețele monetare³¹. Oricum prin ponderea lor în structura numerarului pe pe piața dobrogeană, imitațiile rămîn fără prea mare importanță. Astfel în tezaurele de secol IV aflate în Scythia Minor se întîlnesc foarte rar imitații³², excepție făcînd unul din tezaurele de la Anadolchîoi alcătuit numai din astfel de piese³³. Pentru secolul V sînt de semnalat însă imitațiile de plumb și piesele monetiforme fără efigii și reprezentări culese în zona cetății de la Izvoarele-Sucidava Moesica, dar și în alte așezări ca Troesmis și Tropaeum Traiani³⁴. Probabil

³¹ V. Culică, *Pontica*, V, 1972, p. 271—272; *Idem*, *op. cit.*, BSNR, LXX—LXXIV, 1976—1980, 124—128, p. 256—259; vezi *supra* nota 3.

³² Din cele aproximativ 20 de tezaure din Scythia Minor ascunse în secolul IV d. Cr., doar două conțin cîte o imitație, Măcin, cu 598 exemplare, ori două, Straja, cu 749 monede, vezi *supra* nota 10; și doar un singur tezaur, depozitul monetar de la Anadolchîoi, este alcătuit numai din astfel de piese imitate, vezi *supra*, nota 11.

³³ Vezi *supra* nota 11

³⁴ V. Culică, *op. cit.*, *Pontica*, V, 1972, p. 276—300; E. Oberländer-Târnoveanu, *op. cit.*, Peuce, VIII, p. 255 pentru Troesmis, Tropaeum Traiani, Noviodunum și Salsovia.

acestea erau emisiuni semioficiale menite să suplimenteze numerarul mărunt din provincie, devenit tot mai rar³⁵.

DATAREA TEZAURULUI DE LA BEȘTEPE

(Căbelele VI și VII)

Încheierea acumulării și ascunderea tezaurului de la Beștepe nu poate depăși anul 423, dar intervalul de emisie al celor două emisiuni *gloria romanorum* (22 și 23) acoperă între 408 și 423 un interval de timp de 15 ani perioadă destul de îndelungată pentru istoria frământată a primului sfert al secolului V în Dobrogea. Cum în tezaur se află amîndouă emisiunile și este de presupus că *gloria romanorum* (23) urmează în timp tipul *gloria romanorum* (22), oricînd s-ar fi încheiat în acest interval emisia tipului *gloria romanorum* (22), data finală este mai apropiată de anul 423 cu cît în raportul dintre monedele de tip *gloria romanorum* (22) și (23) ponderea ultimelor este mai mare. În tezaurul de la Ulmetum, încheiat în anii '40³⁶, raportul dintre cele două emisiuni este de 39,28% pentru 60,71%. Dacă considerăm că după încetarea emiterii celor două tipuri acesta ar fi raportul normal pentru frecvența celor două emisiuni în discuție, atunci cu cît cotele înregistrate în tezaurul de la Beștepe vor fi mai apropiate de cele înregistrate la Ulmetum, cu atît data sa finală se apropie mai mult de anul 423. Ori în depozitul monetar de la Beștepe aflăm valori de 34,82% și 65,17% deci încetarea acumulării trebuie pusă la o dată în preajma anului 423. Valoarea mai mare cu aproape cinci procente înregistrată pentru emisiunea *gloria romanorum* (23) la Beștepe nu trebuie să pună la îndoială argumentația noastră, deoarece pe de o parte tezaurul de la Ulmetum conține mult prea puține monede pentru a da estimăției făcute o precizie cît mai apropiată de realitate, iar pe de altă parte monedele emisiunii *gloria romanorum* (23), fiind în circulație în vremea acumulării tezaurului de la Beștepe, erau, ca monede de curînd emise, cele mai căutate la tezaurizare.

Ascunderea și nerecuperarea tezaurului de la Beștepe, încheiat în aceiași vreme cu depozitul monetar Topraichioi V, este de pus pe seama evenimentelor grave care încep să se deruleze la Dunărea de jos odată cu instalarea temporară a hoardelor hunice în spațiul nord-dunărean. Situația politico-militară a provinciei Scythia Minor devine de o extremă gravitate în anul 422³⁷, cînd Rua declanșează marelă raid care precede deplasarea hunilor și așezarea lor în cîmpia Panonică³⁸. Abandonarea celor două tezaure monetare, de la Beștepe și din Topraichioi este de pus foarte probabil în legătură cu acest raid.

Din păcate, izvoarele scrise sînt mult prea sărace pentru a corobora perfect această categorie de izvoare cu sursele arheologice și numismatice în încercarea de a desluși cu o mai mare claritate istoria Dobrogei în vremea dinastiei theodosiene. Fără a încerca aici o sinteză cuprinzătoare privind

³⁵ V. Culică, *op. cit.*, ESNR, LXX—LXXIV, 1976—1980, 124—128, p. 256.

³⁶ Gh. Poenaru-Bordea, R. Ocheșeanu, E. Nicolae, *op. cit.*, RIN, XC, p. 320; vezi și situația de la Tomis la Gh. Poenaru-Bordea, R. Ocheșeanu, *op. cit.*, (ms).

³⁷ Ernest Stein, *Historie du Bas Danube*, I, 1959, p. 281, „C'est une incursion des Huns, franchissant en 422 le Bas Danube et poussant jusqu'en Thrace”.

³⁸ Gh. Poenaru-Bordea, V. Barbu, *op. cit.*, p. 293—295; E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, Oxford, 1948, p. 64; T. Nagy, *Acta Ant.*, 15, 1967, p. 159—186.

TABELUL VI

Emisiunea	Beștepe		Ulmetum	
	Număr de monede	% din total	Număr de monede	% din total
Gloria romanorum (22)	39	34,82	11	39,28
Gloria romanorum (23)	73	65,17	17	60,71
Total	112		38	

TABELUL VII

Emisiunea	Împăratul	Beștepe		Ulmetum	
		Număr de monede	% din total	Număr de monede	% din total
Gloria romanorum (22)	Honorius	27	77,14	5	83,33
	Theodosius II	8	22,85	1	16,66
Gloria romanorum (23)	Honorius	27	61,63	9	90,00
	Theodosius II	17	38,63	1	10,00
Total		79		16	

circulația monetară în Dobrogea acestei epoci, apare limpede frecvența mult mai redusă a descoperirilor monetare databile după bătălia de la Adrianopolis în Scythia Minor. Într-adevăr, exemplele oferite de Axiopolis, Histria Troesmis, Tropaeum Traiani și lotul Dobrogea de nord ne arată clar că acestea reflectă situația generală pentru regiunea de la gurile Dunării³⁹. Dar această situație nu este surprinzătoare și nici caracteristică Dobrogei. Scăderi în volumul monedelor și în cota indicelui monede/an se observă și în alte provincii ale Imperiului de Răsărit mai puțin expuse atacurilor barbare decât regiunile de la graniță. Dar scăderea generală a cantității de monedă emisă face să se agraveze proporțiile fenomenului în provinciile de pe *limes*, unde impactul a fost deosebit de grav pentru o economie subminată de frecvențele atacuri barbare.

³⁹ Pentru descoperiri izolate vezi tabelul I, III, IV, V și VI la Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, E. Nicolae, *op. cit.*, SCN, IX, 1988, p. 59 și 62–63, unde după 378 toți indicatorii statistici înregistrează scăderi masive.

⁴⁰ Pentru modelul statistico-matematic imperiu, alături de unul sau două eșantioane dobroge, am folosit datele oferite de materialul monetar din următoarele lucrări. Athena — M. Thompson, *The Athenian Agora, 2, Coins from the Roman through the Venetian Period*, Princeton, 1952; Corinth — A.R. Bellinger, *Catalogue of the Coins found at Corinth, 1925*, New Haven, 1930; K.M. Edwards, *Corinth, results of excavations conducted by the American School of Classical Studies at Athens, VI, The Coins*, Cambridge, Mass, 1933; Curium — D.H. Cox, *Coins from the excavations at Curium, 1932 — 1953*, ANSMN, 145, N.Y., 1959; Antioch — D.B. Wage, *Antioch-on-the-Orontes, IV, part 2, Greek, Roman, Byzantine and Crusade coins*, Princeton, 1952.

CONSIDERAȚII PRIVIND CIRCULAȚIA MONETARĂ ÎN SCYTHIA MINOR ÎN SECOLUL V A.D.

În încheiere am dori să facem o recapitulare a realităților monetare dobrogene în veacul V.

Dacă la Histria și Axiopolis numărul monedelor din perioada 395—450 este destul de mic, în cetatea de pe malul dobrogean al Dunării lipsesc cu totul monedele post 450 și ele sînt foarte rare la Histria. Astăzi, sîntem mai bine informați în legătură cu situațiile de la Tropaeum Traiani, Troesmis și mai ales Tomis, capitala provinciei. Deasemenea, deși numărul monedelor de secol V de la Izvoarele este foarte mare în raport cu ceea ce știm despre celelalte așezări dobrogene din păcate, lipsa unor date comparative pentru secolul IV face materialul colectat la Sucidava Moesica în cea mai mare măsură inoperant⁴¹.

Revenind la anii 395—450 la Tropaeum Traiani, unde pentru această perioadă recensăm un număr de 72 monede, cel mai mare volum de monedă este înregistrat în etapa 425—450, dar vîrfurile de maxim al indicelui de penetrație se plasează în perioada 402—408, care este ceva mai mare decît cel al perioadei precedente. În etapa imediat următoare valoarea coeficientului monede/an scade drastic de la 2,33 la 0,41. O situație asemănătoare o înfățișăm și la Tomis, dar aici vîrfurile de maxim al indicelui de penetrație cu 8,85 se plasează în anii 395—402. Pentru capitala provinciei înregistrăm aceeași scădere a coeficientului monede/an, care coboară pentru etapa 408—425 de la 5,16 înregistrat în perioada precedentă, la 2. Încheind analiza structurii descoperirilor izolate putem afirma că în linii mari indicii statistici cunosc o evoluție asemănătoare cu cele pentru tezaurul de la Beștepe, cu corectivul că pentru anii 408—423 scăderea înregistrată de indicii de penetrație este mai redusă, situație explicabilă în cazul etapei finale a unei tezaurizări.

În acest context am aminti aici și observația făcută cu prilejul studierii tezaurului de la Ulmetum, fără a face deocamdată calculele necesare pentru a preciza și cantitativ fenomenul, că etapă de etapă, după catastrofa de la Adrianopolis, numărul de așezări dobrogene din care provin descoperiri izolate se reduce odată cu înregistrarea unei tendințe de scădere a numărului de monede⁴².

În raport cu ceea ce se cunoaște acum 20 de ani, numărul tezaurilor studiate și publicate cu datele necesare face ca informațiile noastre privind secolul V să se poată constitui într-o primă schiță de ansamblu. Astfel, pentru începutul veacului, încheindu-se cu monede emise între 395—402, cunoaștem două tezaure la Tomis, aflate unul extra iar celălalt intramuros, desigur documentînd un moment extrem de dificil pentru capitala provinciei⁴³. Din etapa 408—423 cele două depozite monetare descoperite la Beștepe și Babadag, în fortificația de la Topraichioi, sînt de pus în legătură cu neliștile provocate de marele raid hunic din 422. A doua parte a domniei lui

⁴¹ V. Culică, *op. cit.*, Pontica, V, 1972, p. 267—300; dar unde din monedele descoperite la Izvoarele sînt publicate numai exemplarele post 395. Diagrama descoperirilor izolate de la Izvoarele respectă însă tendințele generale observate de noi pentru Tomis și Tropaeum Traiani în secolul V. Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, *op. cit.*, (mss).

⁴² Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, E. Nicolae, *op. cit.*, RIN, XC, 1988, p. 321—323 și p. 328.

⁴³ R. Ocheșeanu, P.I. Dicu, *op. cit.*, p. 453, tabelul I.

Theodosius II este ilustrată numismatic în Dobrogea prin tezaurul de la Ulmetum, încheiat cu monede *cruce în cunună*, emise între 425—450⁴⁴, tezaur pentru care este de propus o legătură cu raidurile hunice din 441—443 din vremea lui Atila⁴⁵, dar care ar putea fi îngropat și în 447⁴⁶. Ultimele cronologic sînt tezaurele care se încheie cu monede din vremea împăratului Leo I. Un tezaur a fost descoperit la începutul secolului nostru la Cilibichioi, azi Mircea Vodă⁴⁷, iar celălalt la Constanța — Edificiul roman cu mozaic⁴⁸. Celé două tezaure reflectă spre sfîrșitul domniei lui Leo un monument foarte dificil pentru Dobrogea. Cu acest prilej ținem să amintim și existența unui mic depozit funerar încheiat cu monede de la același împărat și aflat în necropola de la Piua Petrii⁴⁹.

Pe baza analizei tezaurelor și descoperirilor izolate pentru care am încercat să schițăm o primă imagine sintetică și coerentă în rîndurile de mai sus, ne apare limpede că în condițiile grele politico-militare ale secolului V continuă pătrunderea monedei romane imperiale, e adevărat, în cantități insuficiente pentru nevoile pieței monetare, iar viața populației locale din această provincie de frontieră se desfășoară încă în tiparele ei provinciale romane.

LE TRÉSOR DE MONNAIES DU BAS-EMPIRE ROMAIN DÉCOUVERT A BEȘTEPE

Résumé

GH. POENARU-BORDEA, RADU OCHEȘEANU

Signalé dès 1913 par V. Pârvan, le trésor de Beștepe a été retrouvé dans les collections de l'Institut d'Archéologie de Bucarest (inv. 1098 et 1130). Étudiant les 369 monnaies du trésor les auteurs ont constaté qu'après une pièce de Nicopolis ad Istrum d'un empereur non-précisé, celles-ci s'échelonnent de 342—348 à 408—423. Aux 339 monnaies identifiées s'ajoutent 10 imitations certaines, le reste de 20 pièces n'ont pas pu être précisées. Les plus nombreuses sont celles des années 408—423 (36,20% des monnaies romaines précisées) tandis que le pic des coefficients monnaies/an se place dans l'intervalle 402—408. Les ateliers les mieux représentés sont ceux de la Propontida ayant en tête celui de Constantinople, qui fournit 32,77% du numéraire. Parmi les imitations il y a des pièces portant aussi bien des prototypes du IVe que du Ve siècle, la dernière étant une imitation de type GLORIA ROMANORVM (23).

Le trésor semble un témoignage des temps difficiles pour la Dobroudja aux moments des raids huniques, peut-être celui de Rona de 422 ap. J.-C.

EXPLICATIONS DES FIGURES

Fig. 1. Variation des coefficients monnaies/an par rapport à la moyenne des coefficients

⁴⁴ J.P.C. Kent, *Studia Numismatica Labacensia Alexandro Jelocnik oblata*, Ljubljana, 1938, (Situla 26), p. 194; autorul însă socotește că tipul *cruce în cunună* a încetat să fie emis la circa 435, tipul următor, monogramă Theodosius II, începînd să fie emis doar în perioada finală a domniei acestuia.

⁴⁵ A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire, 284—602, A Social, Economic and Administrative Survey*, I, 1964, p. 193—194.

⁴⁶ E. Stein, *op. cit.*, p. 292, „faisant tomber plus de soixante-dix villes, entre autres Marcianopolis”; J.B. Bury, *History of the Later Roman Empire*, I, Londra, 1923, p. 275, „But in A.D. 447 the Huns appeared again south of the Danube. The provinces of Lower Moesia and Scythia, which had suffered less in the previous incursions, were now devastated”. A.H.M. Jones, *op. cit.*, p. 193—194.

⁴⁷ C. Moisil, *BSNR*, X, 1913, 19, p. 21, nr. 7; R. Ocășeanu, *BSNR*, LXX—LXXIV, 1976—1980, 124 128, p. 231—237.

⁴⁸ Al. Popcea, R. Ocășeanu, *Depozitul monetar din vremea împăratului Leon I descoperit la „Edificiul cu mozaic” din Tomis*, (mss).

⁴⁹ Aureliu Petre, *MCA*, VIII, 1962, p. 579, mormîntul 6 „mormînt în care s-au găsit nouă monede de bronz, toate datînd de la sfîrșitul secolului IV — începutul secolului V e.n.”, dar după reexaminarea monedelor, putem afirma că respectivul depozit de caracter funerar se încheie cu patru exemplare emise de Leon I, din cinci piese lizibile.